

Խմբագրական

Ե. ԴԱՐՈՒ ՈԳԻԻ ՃԱՌԱԳԱՅԹՈՒՄՈՎ

Հայ իրականության մեջ, Հոկտեմբեր ամիսը կը նշանաւորուի գերազանցօրէն որպէս Հայ Գիրերու եւ Սրբոց Թարգմանչաց ամիս: Հայ գիրերու գիւտը կարելի է նկատել որպէս հայոց պատմութեան այն աստեղային պահը, երբ հայ ոգիի շողափայլ ճառագայթումով, այլեւ խոր հաւատքով, ջերմեռանդ տքնանքով եւ հեռահար տեսլականով՝ Ս. Մեսրոպ Մաշտոց, գործակցութեամբն ու զօրակցութեամբը Ս. Սահակ Պարթեւ կաթողիկոսի եւ Վռամշապուհ արքայի, կերտեց հայ ազգի լինելութեան ամենէն անսասան հիմնաքարը՝ հայոց լեզուի երկաթեայ 36 տառերը, դառնալով իրաւամբ՝ «Հայ դարերու դիմաց կեցող ադամանդեայ ապառաժ», անխորտակելի եւ շողարձակ...

Արդարեւ, 405-ին, հայ ժողովուրդը կորսնցուցած էր իր քաղաքական անկախութիւնը եւ անդամահատուած էր Բիւզանդիոնի եւ Պարսկաստանի միջեւ, որոնք իրեն կը պարտադրէին իրենց լեզուն ու մշակոյթը: Լեզուամշակութային ահեղ ճուլում կը սպառնար հայ ժողովուրդին, այսինքն չլինելու վտանգը: Մաշտոց եկաւ տալու «Լինել»-ու պատասխանը...Լինել՝ մեր սեփական «այբ-բեն-գիմ»ով, հայադրոշմ հաւատքով, ինքնաճանաչման եւ ինքնագիտակցութեան նոր որակով, հայ դպրոցներու համատարած ցանցով, հոգեմտաւոր նոր արթնութեամբ, որուն լաւագոյն բանաձեւումը պիտի ըլլար՝ հայերէնի թարգմանուած առաջին նախադասութիւնը՝ «Ճանաչել զիմաստութիւն եւ զխրատ, իմանալ զբանս հանճարոյ»: Լինել՝ մշակոյթի նոր փայլատակումով, որ պիտի տար համաշխարհային եւ ազգային պատմութեան վսեմագոյն արժէքներ՝ Աստուածաշունչ մատենաի թարգմանութիւնը, որ կոչուեցաւ «Թագուհի Թարգմանչաց», Չուարթնոց ու Գեղարդ, մեր մասիսագմբէթ կաթողիկէները սփռուած ամբողջ Հայաստանի տարածքին, Մխիթար Գոշ ու Գրիգոր Տաթեւացի, Անանիա Շիրակացի եւ Դաւիթ Անյաղթ, Մովսէս Խորենացի եւ Ս. Գրիգոր Նարեկացի...Այս շարքը կարելի է երկարել մինչեւ Անիի ճարտարապետական կոթողները, մինչեւ Կոմիտաս, Շնորհալի եւ Սայեաթ-Նովա, մինչեւ հայ գիրի ու դպրութեան մեր բոլոր մեծամեծները, որոնց ստեղծագործական հրեղէն ժայթքի սկիզբներու սկիզբը Ս. Մեսրոպ Մաշտոցն է, որ՝ ինչպէս կը հաստատագրէ Պարոյր Սեւակ՝ «Ճնուէ՛ց, որ ծնուէ՛նք, եղա՛ւ, որ լինէ՛նք, եւ անմահացա՛ւ, որ անմահանա՛նք»:

Ե. Դարու այս լուսակերտ հրաշքը ապրեցաւ ազգային մեր գիտակցութեան մէջ ու ապրեցուց մեզ որպէս ինքնուրոյն ազգ եւ հայրենիք հայոց, նոյնիսկ ազգային պետականութեան բացակայութեան պայմաններու տակ եւ Սփիւռքի կամ սփիւռքներու ապագայնացնող իրադրութեան մէջ:

Ներկայիս, համաշխարհայնացման վիթխարի հոսանքը՝ իր համահարթեցման միտող ահեղ եւ լափլիզող ուժգնութեամբ, կը սպառնայ ոչնչացնել սեփական ինքնութիւն ու մշակոյթ, ազգային ինքնուրոյն դիմագիծ ու մշակոյթ..., անոնց տեղ կազմաւորելով աշխարհաքաղաքացիական ինքնութիւն, որուն գլխաւոր մտահոգութիւնը կը դիտարկուին ըլլալ՝ մարդ-անհատին ֆիզիքական կարիքներու բաւարարումը, տնտեսական բարօրութիւնը եւ շահոյթներու անկասելի ապահովումը: Ինքնութիւն մը՝ այս, ուր տեղ չունին հոգեւոր արժէքները, բարոյական աւանդական հասկացութիւնները, ազգային մշակոյթն ու պատմութիւնը, եւ ուր տիրապետողը՝ հոգեզուրկ, մակերեսային զանգուածային մշակոյթի չարժէքներն են, օրէ ցօր ահագնացող թափով տիրական...

Համաշխարհայնացման այս ամենակուլ յորձանքին դեմ յանդիման, սփիւռքի կառոյցները՝ Հայաստանի պետականութեան հետ միասին, կը գտնուին նոր մարտահրաւերներու դիմաց: Պատմութեան անհրաժեշտութիւնը կը թելադրէ որ անոնք միաւորելու են իրենց ողջ ներուժը, եւ՝ համահայկական մտածողութեամբ ու ծրագրաւորումով, մշակելու են կրթամշակութային քաղաքականութիւն, որուն առանցքային խնդիրները ըլլալու են՝ հայոց լեզուի զօրացման եւ բիւրեղացման խնդիրը՝ իր գոյգ ճիւղերով, արեւմտահայերէն եւ արեւելահայերէն, ազգային դպրոցի առաքելութեան վերասահմանումը, ազգային մշակոյթի հարստացումն ու տարածումը:

Այսօր եւ ընդմիշտ, մայրենի լեզուն է մեր ինքնութեան ազգային զարկերակը, հայեցի մտածողութեան եւ լինելութեան, շարունակականութեան երաշխիքը, հայ մշակոյթի էական առանցքը՝ համաշխարհայնացման համահարթեցման հոսանքին մէջ...եւ որքան կարելոր է անոր ճշգրիտ ու յստակ, օտարաբանութիւններէ եւ խորթ տարրերէ զերծ բիւրեղացումն ու տարածումը...: Որքան կարելոր է նաեւ միասնական ուղղագրութեամբ՝ մեր լեզուի գրական երկու ճիւղերու միաւորումը, որպէս անոնց առաւել զարգացման եւ ազգի մէկութեան սատարող էական ազդակ...

Հայ ոգիի ճառագայթումով, խոր հաւատքով, անդու ճիգերով ու տքնանքով կերտուեցաւ 5-րդ դարու հայ մշակոյթի Ոսկեդարը, որպէս սկզբնակէտ ունենալով հայոց տառերու հրաշալի գիւտը: Դարեր շարունակ, հայ ժողովուրդը իր հոգեմտաւոր եւ բարոյական սնունդը ըմպեց անոր կարկաչահոս աղբիւրէն եւ մնաց հայ, հակառակ դարերու անողորմ փոթորիկներուն, ընդ հուր եւ ընդ սուր...

Ներկայիս, հոգեզուրկ եւ հոգեզրկող աշխարհի մը մէջ, պիտի կարենա՞նք ոգիի նոր ճառագայթումով եւ ստեղծագործական նոր թափով վերարծարծել 5-րդ դարու ոգեղէն հրայրքը եւ նոր թռիչք տալ ազգային մեր մշակոյթին, որ հայեցի մեր ինքնութեան ամենէն շքեղ ու հարազատ արտայայտութիւնն է ու գոյութեան խորհուրդը...Թե՛ պիտի կառչինք սպառողական, նիւթապաշտ քաղաքակրթութեան աշխարհահայեացքին ու ապրելակերպին, դառնալով անոր վիթխարի շուկային մէջ՝ մեզի վիճակուած փոքրիկ խանութպանի կամ փերեզակի դիմազուրկ եւ աղքատիկ դերը...: Եւ ինչպէս Կոստան Չարեան՝ մեծ մտածողը, այնքան իմաստալից կերպով կը հարցադրէ. «Պիտի կառչե՞նք

մեռնող եւրոպական քաղաքակրթութեան, թէ՛ առաջին պլանի վրայ կանգնած՝ արեւելեան մտքի նոր ճառագայթումի և նոր ստեղծագործական թափին հետ, պիտի հանդիսանանք ներուժ մշակութային կեդրոն:պիտի կարողանա՞նք՝ հակառակ մեզ շրջապատող անողորմ պայմաններին՝ դրսեւորել մեր ազգային եսը, ընդունել պատմութիւնից մեզ վիճակուած խորհրդաւոր, հակատրամաբանական ճակատագրական դերը»:

Պիտի կարենա՞նք հաւատարիմ մնալ 5-դարի ոգիին, շունչին ու փիլիսոփայութեան եւ թիավարել հոսանքն ի վեր, վերահաստատելով մեր ազգային մշակոյթն ու ազգային Ես-ը, ըսել մեր ինքնուրոյն խօսքը աշխարհին....

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Կիպրահայ

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿԱՏՈՒԱԿԱՆ ԴԱՇՏԻ ՀԱՐՑԵՐԸ

Համազգային կիպրոսի Օշական Մասնաճիւղը գեղեցիկ գաղափարը ունեցեր էր կազմակերպելու մշակութային երեկոյ մը նուիրուած՝ Հայկական տեղեկատուական դաշտի խնդիրներուն, հիւր բանախօսներ ունենալով «Ազդակ» թերթի գլխաւոր խմբագիր, պատասխանատու տնօրէն Պրն. Շահան Գանտահարեանը եւ Դոկտ. Հրայր Ճէպէճեանը: Ձեռնարկը տեղի ունեցաւ Ուրբաթ, 13 Հոկտեմբեր, 2017-ին, երեկոյեան ժամը 8:00-ին, Առաջնորդարանի «Վահրամ Իւփլճեան» սրահին մէջ, ներկայութեամբ՝ կիպրահայ համայնքի Պետական Ներկայացուցիչ Տիար Վարդաես Մահտեսեանի, Կաթ. Փոխ. Գերաշնորհ Խորէն Արք. Տորոմաճեանի, քահանայ Հայրերուն եւ մշակութասէր հոծ հանրութեան մը:

Պրն. Արթօ Դաւիթեանի բարեգալուստի կարճ խօսքէն ետք, խօսք առաւ Դոկտ. Հրայր Ճէպէճեան, որ անդրադարձաւ յետ-Եղեռնեան Սփիւռքի իրավիճակին, յատկապէս նշելով որ հողային եւ մարդկային կորուստէն ետք, տարագիր արեւմտահայութեան մեծագոյն կորուստը կարելի է համարել իր երեքհազարամեայ պատմութեան կորուստը, զոր ան պարտէր վերակառուցել իր հայեցի դիմագիծը պահպանելու համար: Այսպէս է որ տակաւ կազմաւորող հայագաղութներուն մէջ, բացուեցան դպրոց ու եկեղեցի, որոնց կողքին ծնունդ առին լրատուամիջոցները՝ հայ մամուլը, իրազեկելու հայ հանրութիւնը, զայն կապելու իր արմատներուն, ինքնագիտակցութիւն ներարկելու անոր..., քանզի պատմութիւնը, ըսաւ Դոկտ. Ճէպէճեան, մեր ամէնուն կեանքն է՝ իր վարք ու բարքով, նկարագրով, իր առօրեայ կենցաղով, ազգային-հաւաքական կեանքով, լեզուով ու մշակոյթով...

Այս ան ներկայացուց «Ազդակ» օրաթերթը, որպէս համայն սփիւռքի, նոյնիսկ հայաշխարհի ամէնէն տարածուած եւ հեղինակաւոր թերթը, շնորհիւ անոր ժրաջան, հմուտ եւ նուիրեալ խմբագրապետին՝ Պրն. Շահան Գանտահարեանին, որ Էապէս կուսակցական թերթին տուած է համահայկական բնոյթ, անոր էջերուն մէջ տեղ տալով ամէնէն տարբեր մտածողութեանց եւ հակադիր գաղափարներու, առանց խորութեան: Նմանապէս, ան բարձր արժեւորեց թերթին խմբագրականները, որոնք, շեշտեց բանախօսը, կը յատկանշուին իրենց քննական մտածողութեամբ, մտածել տուող, խորհրդածելու մղող միտքերով: Նշեց որ ներկայիս Շահան Գանտահարեան նաեւ գլխաւոր պատասխանատուն է՝ Սփիւռքի նախարարութեան ստեղծած հայ լրագրողներու ընդհանուր խորհուրդին:

Այնուհետեւ, խօսքը տրուեցաւ «Ազդակ» թերթի խմբագրապետ՝ Շահան Գանտահարեանին, որ՝ առաջին հերթին, նշեց որ «Ազդակ» թերթի յաջողութիւնը արգասիքն է միասնական, խմբային աշխատանքի, ուր կայ խումբ մը նուիրեալներ, որոնք կը գործեն

ցերեկ ու գիշեր, ամենայն պատասխանատուութեամբ եւ արհեստավարժ մօտեցումով: Ան ընդգծեց որ ներկայ ժամանակաշրջանը տեղեկանալու եւ տեղեկացնելու դար է գերազանցօրէն, ուր տակաւ նուազող եւ շատ անգամ փակուող թերթերուն փոխարէն, կը գործեն ընկերային կայքերը, ուր գրեթէ ամէն թերթ ունի իր կայքէջը, որուն հասու կը դառնան ցարդ չգերազանցուած, առաւելագոյն թիւով անհատներ, որոնք շատ յաճախ իրենց հաւանութեան նշանով, կամ like-ով, իրենց բաժնեկցութեամբ, կամ share-ով, իրենց մեկնաբանութեամբ, կամ comment-ով կ'արձագանգեն լուրի մը, գրութեան մը, յօդուածի մը...: Այսպէս, ելեկտրոնային, ընկերային կայքերը դարձած են քաղաքական հարթակներ նաեւ, իսկ անոնց օգտատէրերը լուրեր սփռող, զանոնք մեկնաբանող, իրենց կեցուածքը արտայայտող, տեղեկացուող եւ տեղեկացնող լրաբերներ...

Պրն. Գանտահարեան յատկապէս շեշտեց վերադիտարկման` monitoring-ի անհրաժեշտութիւնը, ինչ կը վերաբերի ի մասնաւորի ազդայեճանական եւ թրջական լրատուամիջոցներու սփռած ապատեղեկութեանց եւ անոնց արագօրէն արձագանգելու անհրաժեշտութեան խնդրին...: Այս ծիրէն ներս, ան կարելորդութեամբ ընդգծեց որ ցարդ Կիպրոսի կառավարութիւնն էր որ ամէնէն անվերապահ նեցուկն ու զօրավիգը եղած էր հայոց Տեղասպանութեան ճանաչման, Թուրքիան պաշտօնապէս դատապարտելու իր յստակ կեցուածքով, Տեղասպանութիւնը քրեօրէն պատժելի արարք նկատելու օրինագիծի իր որդեգրումով: Նմանապէս` Արցախի ինքնորոշման իրաւունքի հիման վրայ, Կիպրոսի կառավարութիւնը նշած էր որ Արցախը հայկական պատմական հող է, ուր հայեր հինաւուրց ժամանակներէն կ'ապրին ի հակադրութիւն հիւսիսային Կիպրոսի, որ բռնագրաւուած է Թուրքիոյ կողմէ: Վստահ եմ, շարունակեց ան, որ Կիպրոս պիտի ըլլայ գլխաւոր պետութիւնը, որ պիտի նաեւ զօրակցի մեր հողային հատուցման դատին:

Այնուհետեւ, հարցում-պատասխանի հետաքրքրական բաժին մը յատկացուեցաւ, ուր քննարկուեցան թերթի պիւտճէի, լեզուի մաքրութեան, համացանցային փոխուող աշխարհի հեռանկարներու եւ կարելիութեանց հետ առնչուող այլատեսակ հարցեր:

Գնահատելի եւ լուսաբանական ձեռնարկ մը` արդարեւ, որուն համար ողջունելի են զայն կազմակերպողներն ու հիւր-բանախօսները:

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Յօդուածներ

Հայաստանը Հոդ Եւ Ժողովուրդ Է՝ Պետութիւն Ըլլալէն Առաջ. ՆՍՕՏՏ Արամ Ա.

Ն.Ս.Օ.Տ.Տ. Արամ Ա կաթողիկոսին պատգամը՝ Հայաստան-Սփիւռք 6-րդ Համաժողովին

(18-20 Սեպտեմբեր 2017, Երեւան)

Ջերմօրէն կ'ողջունենք Հայաստան-Սփիւռք 6-րդ համաժողովը «Փոխադարձ վստահութիւն, միասնականութիւն եւ պատասխանատուութիւն» խորագրին տակ դնելու ճիշդ որոշումը. եւ կը յուսանք, որ ներկայ համաժողովը կը դառնայ Հայաստան-Սփիւռք իրապաշտ երկխօսութեան եւ համահայկական խնդիրներու ու մարտահրաւերներու լուրջ քննարկման եզակի առիթ:

Կ'ողջունենք յատկապէս համաժողովի խորագրին մէջ կարելոր տեղ գրաւած «վստահութիւն» բառը: Արդարեւ, ունէ՛ ձեւի ու բնոյթի գործակցութիւն, ուր վստահութիւնը բացակայ է, կը դառնայ կեղծ ու վնասաբեր: Հայաստանի վերանկախացումէն յետոյ երկուստեք սխալներ եղան: Հայաստան եւ Սփիւռք զիրար չէին ճանչնար, անվստահութեան մթնոլորտ մը կար, որ իր բացասական հետեւանքները ունեցաւ հայ կեանքի բոլոր բնագաւառներէն ներս:

Արդ, աւելի քան 25 տարիներու մեր փորձառութեան լոյսին տակ, փոխադարձ վստահութիւնն ու պատասխանատուութիւնը, աւելի ճիշդ է ըսել հաւաքական պատասխանատուութիւնը, գեղեցիկ լոգունգէ անդին՝ կեանքի պէտք է վերածուի՝ Հայաստանի, Արցախի եւ Սփիւռքի միջեւ դերերու յստակեցումով, առաջնահերթութիւններու ճշդումով ու գործակցութեան նոր որակ տալով: Ա՛յս է մեր ազգը իր հայրենիքով ու Սփիւռքով դէպի պայծառ ապագայ առաջնորդող միակ ապահով ճամբան: Ա՛յս գիտակցութեամբ հարկ է համազգային մտածողութեան մշակոյթ ստեղծել, հաւաքաբար ծրագրել ու գործել: Ա՛յս տեսլականով հարկ է բացուիլ նոր հորիզոններու ու քաջօրէն դիմագրաւել մեզ շրջապատող մարտահրաւերներն ու տագնապները:

Կը գտնուիք մեր պատմութեան մէկ վճռադրոշմ խաչմերուկին դիմաց: Եկեք ըլլանք իրապաշտ ու անկեղծ: Հայաստանը կը պարպուի, իսկ Սփիւռքը կը մաշի: Այս վտանգալից իրականութեան դիմաց պատահական նախաձեռնութիւններ չեն կրնան մեր տագնապները լուծել եւ վերքերը դարմանել: Ժամանակի նշաններէ պէտք է ճիշդ կարդայ, ախտաճանաչումը պէտք է ճիշդ կատարել եւ համապատասխան կողմնորոշումներ ճշդել ու ազդու միջոցներու դիմել: Անհրաժեշտ է Հայաստան-Սփիւռք գործակցութիւնը դուրս բերել պատահական տնտեսական ներդրումներու ու թուրիստական այցելութիւններու շրջագծէն եւ զայն դարձնել մեր ազգային քաղաքականութեան կարելոր հիմքերէն մէկը: Ամբողջական Հայաստանի տեսլականը ունենալով մեր ազգային գաղափարախօսութեան հենքը ու նպատակը, ՀԶՕՐ ՀԱՅԱՍՏԱՆ, ԱՄՈՒՐ ԱՐՑԱԽ ու ԿԱԶՄԱԿԵՐՊ ՍՓԻՒՐԷ պէտք է դառնան մեր ազգային քաղաքականութեան ռազմավարական ու մարտավարական ուղեցոյցը: Ազգային այս գաղափարախօսութեամբ ու տեսլականով ամրագրուած ազգային քաղաքականութիւնը անկասկած իր շուրջ պիտի համախմբէ մեր ազգին բոլոր զաւակները,

մարդուժն ու ներուժը, միաժամանակ մղիչ ուժը դառնալով համահայկական մտածողութեան կազմաւորման ու գործելակերպի զարգացման:

Շրջափակումի ենթարկուած Հայաստանը պատերազմի մնայուն վտանգին դիմաց է: Արդ, Հայաստանի անվտանգութիւնը համազգային առաջնահերթութիւն է, եւ սա առաջին հերթին կը պահանջէ հայրենի մեր ժողովուրդին ամուր կապուածութիւնը իր հողին: Հայրենիքը հող ու ժողովուրդ է՝ պետութիւն ու տնտեսութիւն ըլլալէ առաջ: Հաւատարմութիւն հայրենիքին նկատմամբ վեր է ամէն տեսակ նկատումներէ: Հետեւաբար, անհրաժեշտ է եւ անյետաձգելի՝ արտագաղթը նուազեցնելու եւ Հայաստանի բնակչութեան թուային աճը ապահովելու ձգտող քոնքրէթ միջոցներու կիրարկումը: Հարկ է ըլլալ զգոյշ: Եթէ Հայաստանի տնտեսութեան զարգացումը ընթանայ համրաքայլ եւ փտածութեան առաջըը առնելը դառնայ դժուար, եւ միւս կողմէն՝ եթէ ժողովուրդի կենսամակարդակը չդառնայ գոհացուցիչ, արտագաղթը նոյն թափով կրնայ շարունակուիլ եւ աղքատութիւնը դառնալ աղբիւր ամէն տեսակ ընկերային ու բարոյական չարիքներու:

Պիւրին է այս հարցերուն մասին խօսիլը, գիտենք. հեշտ է նաեւ քննադատելը, դարձեալ գիտենք. Էականը մեր ցաւերուն դարման որոնելու իմաստութիւնը, կամքն ու յանձնառութիւնը ունենալն է: Արդ, սպասելի է, որ բարեփոխեալ սահմանադրութեամբ դէպի կառավարման ակելի թափանցիկ ու հաշուետու կառոյցներ ու գործընթացներ ընթացող Հայաստանը կարենայ, նաեւ Հայաստան-Սփիւռք գործակցութեան ընձեռած կարելիութիւններու ճիշդ օգտագործումով, լուծումներ որոնել յիշեալ եւ այլ հիմնահարցերուն:

Հայաստան եւ Սփիւռք սոսկ գործընկերներ կամ գործակիցներ չեն սովորական առումով, այլ՝ նոյն ազգի ու հայրենիքի զաւակներ: Այս հայեցակէտով պէտք է ծրագրուի ու հունաւորովի Հայաստան-Սփիւռք գործակցութիւնը: 27 տարիներու ընթացքին մեր ժողովուրդի երկու հատուածներուն միջեւ զարգացած կապերը, իրենց դրական թէ բացասական երեսներով, մեզ պէտք է մղեն տարբեր որակ ու արեւելում տալու մեր գործակցութեան: Տեղեւայլը նահանջ է, իսկ նահանջը արտօնելի չէ տազնապստելով ու մարտահրաւերներով շրջապատուած մեր ազգին ու հայրենիքին համար:

Սիրելի՛ հայրողիներ, Հայաստանը զբօսավայր չէ՛, պիզնեսի շուկայ չէ՛, անցագիր չէ՛. վա՛յ մեզի երբ միայն այսպէ՛ս մօտենանք Հայաստանին: Հայաստանը աշխարհի վրայ ինքզինք հայ դաւանող հայուն տո՛ւնն է՝ անցեալի, ներկայի ու ապագայի տունը: Մեր հաւաքական տան նկատմամբ ընելիք ու ըսելիք ունինք եւ պէտք է ունենանք: Պիտի հզօրացնենք ու ծաղկեցնենք Հայաստանը մեր ողջ կարողականութեամբ: Սա իւրաքանչիւր հայուն սրբազան ուխտը պէտք է դառնայ:

Արդ, մէկ կողմէն՝ բարեսիրական գործերով եւ միւս կողմէն՝ "եկէք պիզնես արեք" ըսելով, որքան ալ գնահատելի ըլլան նման նախաձեռնութիւններ ու կոչեր, չենք կրնար հզօր Հայաստան կերտել: Սփիւռքը պատահական ներդրումներէն անդին կոչուած է լայնածաւալ ու երկարաշունչ ծրագիրներով մասնակից դառնալու Հայաստանի տնտեսութեան աճման: Սփիւռքի տնտեսական ներուժի արդիւնաւետ օգտագործումը եւ Հայաստան-Սփիւռք գործակցութեան ծաւալումը կ'ենթադրէ գործակցութեան տիւնամիջ մեքանիզմներու ստեղծում՝ համաշխարհայնացած տնտեսութեան ընձեռած լայն միջոցներու օգտագործումով:

Սակայն Հայաստան-Սփիւռք գործակցութիւնը միայն տնտեսական շրջագծէն ներս պետք չէ դիտել: Սփիւռքի դերը Հայաստանի նկատմամբ սոսկ պիզնես ընել չէ: Սփիւռքը մասնագիտութեամբ թրծուած հարուստ փորձառութիւն է. Սփիւռքը պահանջատիրական ոգիով շաղախուած երիտասարդութիւն է. Սփիւռքը բազմաթիւ ու բազմազան կարելիութիւններով օժտուած հարուստ շտեմարան է: Սփիւռքը անբաժան ու անբաժանելի մասն է հայութեան: Հետեւաբար, տնտեսական, մշակութային, կրթական եւ այլ մարզերէն ներս ծրագրուած գործակցութեան կողքին, անհրաժեշտ է նաեւ լրջօրէն մտածել Սփիւռքի փորձագետները ու մասնագետները Հայաստանի կառավարման կառոյցներուն գործնապէս մասնակից դարձնելու միջոցներուն մասին: Այս մօտեցումով միայն Հայաստան-Սփիւռք գործակցութիւնը իր լիարժէք իմաստը կը ստանայ:

Արցախը, բնականաբար նաեւ Հայաստանը, կը գտնուին ոչ պատերազմ եւ ոչ խաղաղութիւն իրավիճակի մէջ: Այս անորոշ կացութեան երկարաձգումը լուրջ վտանգ մըն է Հայաստանի համար: Թերեւս այսպէ՛ս կ’ուզէն թէ՛ մեր բարեկամները եւ թէ ոչ-բարեկամները՝ մեկնելով շրջանի իրենց աշխարհաքաղաքական շահերէն: Մեր դարաւոր պատմութիւնը կը վկայէ, թէ ազգին ու հայրենիքին փրկութիւնը մեր հաւաքական ուժին մէջն է եւ մեր հաւաքական ուժին ու վճռակամութեան հարազատ արտայայտիչը հայոց արի բանակն է: Իւրաքանչիւր հայ զինուոր մըն է հայոց բանակին. զինուոր՝ նիւթապէս նեցուկ դառնալով անոր զօրացման եւ ի պահանջեալ հարկին՝ իր արիւնը թափելով ի խնդիր հայրենիքի պաշտպանութեան:

Սփիւռքի վերակազմակերպումը Հայաստան-Սփիւռք գործակցութեան առաջնահերթութիւններէն մէկն է: Ըսած ենք ու կը կրկնենք.- Սփիւռքի հզօրացումը Հայաստանի հզօրացումն է, եւ՝ փոխադարձաբար: Հարկ է ըլլալ իրատես ու հեռատես: Եթէ բազմերանգ ու բազմաշերտ դարձած Սփիւռքը իր ներուժի ներդաշնակման առաջնորդող հաւաքական ուղեգիծեր չճշդէ, հետզհետէ պիտի ընթանայ դեպի կազմալուծում ու մաշում:

Հայաստանը կարելոր դեր ունի կատարելիք Սփիւռքի հայօրէն վերակենսաւորման, յատկապէս մշակութային ու կրթական մարզերէն ներս, ինչպէս նաեւ ազգային միասնականութեան ամրապնդման գծով: Արդարեւ, Սփիւռքի հայերուն քաղաքացիութիւն շնորհելը կարելոր քայլ մըն էր:

Լուրջ տագնապի մէջ գտնուող գաղութի մը, օրինակ Սուրիոյ հայութեան նկատմամբ Հայաստանի պետութեան ցուցաբերած քաղաքական եւ մարդասիրական աջակցութիւնը այլապէս կարելոր քայլ մըն էր: Հայոց Ցեղասպանութեան 100-ամեակի հռչակագիրը պատմական նշանակութիւն ունէր: Անհրաժեշտ է մէկ ազգի ու հայրենիքի պատկանելիութիւնը ամրագրող քոնքրէթ նախաձեռնութիւնները շարունակել նոյն ոգիով ու յանձնառութեամբ: Հայաստանի առաջին հանրապետութեան 100-ամեակի համահայկական նշումը, վստահաբար նոր շեշտ պիտի տայ մեր ազգային միասնականութեան: Եւ ակելին, փոխադարձ զիջումներով միացեալ ուղղագրութեան հաստատումը, արեւմտահայերէնի պահպանութեան գծով Հայաստանի պետութեան զօրակցութիւնը անկասկած պիտի դառնան մեր միասնականութեան ամրակուռ սիւները:

Սակայն չմոռնանք երբեք, որ ազգ մը միացնողը, ամրացնողը ու յաւերժացնողը իր հոգեւոր, բարոյական, մշակութային ու ազգային արժէքներն են: Հետեւաբար, թոյլ չտանք, որ մեր ազգին արժէքները ապականին, մեր արժէքներու համակարգը խախտի: Արդարեւ, մեր ազգին մտահոգութիւնները ու կարելիութիւնները լուրջ քննարկումի ու համակարգումի

Ենթարկող եւ ազգային միասնականութեան տեսանելի արտայայտութիւն տուող Համազգային Խորհրուղի մը ստեղծումը կը նկատենք անյետաձգելի հրամայական:

Այսօրը ծրագրել կը նշանակէ վաղը երաշխաւորել: Ազգին տան հիմքը ամրացնելը կ'ենթադրէ ազգին բեկորները ի մի խմբող վստահութիւնը ամրապնդել ու ներուժը զօրաշարժի ենթարկել: Այլապէս սոսկ լոգունգներ հնչեցնելով փակ օղակներու մէջ պիտի մնանք: Չվստահինք աշխարհաքաղաքական շահերով պայմանաւորուած ուրիշներու բարեկամութեան: Վստահինք մեր սեփական ուժին ու միասնականութեան, մեր հաւատքին ու վճռակամութեան: Յ. Շիրազի բառերով՝ «Բա՛ւ է հայեր ցրուած մնաք մատներիս պէս. բռունցքուելն է՝ յաւերժութիւնը Հայաստանի»: Այս է դարերէն եկող ու դարերուն գացող պատգամը հայոց պատմութեան:

ԱՐԱՄԱ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ

ՄԵԾԻ ՏԱՆՆ ԿԻԼԻԿԻՈՅ

Սեպտեմբեր 18, 2017

Յօդուածներ

2017 ՄԵՊՏԵՄԲԵՐԻ ՀԱՅԱՍՏԱՆ-ՍՓԻՒՌՔ ՀԱՄԱԺՈՂՈՎ(ՆԵՐ)ԷՆ ԵՏՔ

Յ. Պալեան

Յոգնակի: Բացի բացման եւ փակման պաշտօնական ելոյթներէն, տարբեր սրահներու մէջ խօսուեցան Հայաստանը եւ սփիւռքը հետաքրքրող բազմատեսակ հարցեր. տնտեսութիւն (բիզնես), բանակ, հայապահպանում: Ինչպէս ոմանք կ'ընէին, մէկ սրահէ միւսը չերթեւեկեցի, երեք օր շարունակ մնացի «հայապահպանում» ընդհանուր

բնութագրումին տակ հարցեր քննող սրահին մէջ:

Նախ պիտի ուզէի արտայայտուիլ «հայապահպանում» եզրին մասին: Ան իմաստ ունէր հայրենահանուած առաջին եւ երկրորդ սերունդին համար: Անոնք անմիջական (գրեթէ) վերադարձի սպասման սենեակին մէջ կը կարծէին ըլլալ եւ զանգուածային կերպով արձագանգեցին հայրենադարձութեան կոչին: Նոր երկիրներու նոր քաղաքացիներ չէին: Հայապահպանում եզրը այսօր իր նախկին իմաստը եւ բովանդակութիւնը չունի: Հայկական ծագումով մարդիկ տեղ մը պահ չեն դրուիր: Ինչո՞ւ դրուին եւ ի՞նչ ընելու համար:

«Հայապահպանում»ը կը յուշէ սառած, քնացած, անշարժ վիճակ, որ հակառակն է յաջորդական պատշաճեցումներով, ընտրանքներով եւ ազդեցութիւններով յարաշարժ դրութեան: Հարկ էր մեկնիլ հայաճնունդ մարդոց լինելութեան ընթացքի մէջ եղող ինքնութեան ըմբռնումներէն: «Հայապահպանում»ը քիչէ մըն է, զոր հարկ է փոխարինել գիտակցութեան, ինքնութեան եւ յանձնառութեան իմաստներով, որոնք կրնան այսօրուան եւ վաղուան պատկերացումը տալ: Այսինքն հրաժարելով statique ըմբռնումէ, երթալ դէպի շարժուն եւ ընթացող ընտրանքը:

«Հայապահպանում» ըմբռնումը կը թելադրէ հետզհետէ կծկուող շրջանակի մէջ մնալ եւ գոհանալ մանրուքներով, ցուցադրականով, բաժակին մէջ մնացած կաթիլներով: Statique կացութիւն էր, երբ կը խօսուէր մեր ունեցած մշակութային հարստութիւններու մասին: Արդիական միջոցներու օգտագործման ներկայացումը հետաքրքրութիւն կը ստեղծէր, բայց նաեւ անհանգստութիւն, երբ նկատի կ'առնուէր ճիգերու թիրախը, որ կը սահմանուէր միաւորներով, երբ միւս կողմէ կը խօսուի եօթը կամ տասը միլիոնի մասին: Վիրաւորական պիտի ըլլար յիշել ինքնագոհութեան գեղեցիկ համարուող ելոյթները, զորս ոչ մէկ զիխու տակ կարելի է դասել:

«Հայապահպանում» զիխուն տակ նախատեսուած էր նաեւ ՄՇԱԿՈՅԹը:

Խօսուեցաւ մշակութային հարստութիւններու մասին: Խօսուեցաւ գեղարուեստի մասին, որ կրնայ դիւրին միջազգայնանալ, բացուիլ աշխարհի վրայ:

Բայց չխօսուեցաւ գրականութեան մասին, չխօսուեցաւ հայ գրականութեան եւ հայ գիրքի մասին, հակառակ այդ ուղղութեամբ կատարուած բազմապատիկ յիշեցումներու: Եւ ինքզինքնս հարց տուի, որ «հաց-պանիրի հայերէնէն» տարբեր խորք եւ որակ ունեցող

հայերէն գիր-գրականութիւնը, որ «Ելեկտրոնային» խտացում չէ, հայու ինքնութեան կերտման մէջ դեր չունի՞ այլեւս:

Հայ մշակոյթը ինքնութեան պահպանման, ազգի հարազատութեան շարունակութեան եւ արմատներու անստեղծութեան հաւատարմութեան կրողն է: Առաջին հերթին ան հայերէնով ժառանգուածն է: Առանց այս էականին ի՞նչ կը պահէ հայապահպանումը, նոյնիսկ հող-հայրենիքը նկարագիր եւ տեր կը փոխէ: Մշակոյթի ծանուցումը եւ գովերգութիւնը շատախօսութիւն կ'ըլլան, երբ ան կը ներկայացուի որպէս թանգարանային իր, մնապարծութիւն, կենդանի չ'ըլլար, չ'իւրացուիր, սեփականացուած չ'ըլլար: Այլ խօսքով, հայ մշակոյթը, հայ գրականութիւնը, միջազգային հրապարակ բերուելէ առաջ, մեր կեանքին մաս պիտի կազմեն, անոնք սոսկ գիտութիւններ չեն, ինչպէս ազդեկներու կամ մայաներու մշակոյթը եւ գրականութիւնը:

Մշակոյթը եւ գրականութիւնը հոգեկերտ են, շաբաթավերջի հանդիպումներու համեմ չեն: Անոնք մեր ինքնատիպ ԵՍը եւ ՄԵՆՔը կ'իմաստաւորեն, առանց անոնց ժամանակ մըն ալ դեռ կը շնչեն զգացումով եւ կամ ծագումով հայեր: Այսինքն, ինչ որ կը կոչենք քաղաքականութիւն, ներքին եւ արտաքին ճակատներու վրայ, առանց հարազատ մշակութային արմատ ունեցող խորքի, կ'ըլլայ տնտեսական իրարանցում կամ պարզապէս շատախօսութիւն:

Օտարը կրնայ ծանօթ ըլլալ հայ մշակոյթին, գրականութեան, արուեստներուն, պատմութեան, երբեմն մեծ մասնագիտութեամբ, բայց այդ ծանօթութիւնը գիտութիւն է իրեն համար, մինչ ժամանակի գիծին վրայ տոկալու եւ տեւելու համար հայը պիտի ըլլայ ինք իր մշակոյթը, պիտի ըլլայ անոր տերը: Այդ տիրութիւնը կապկում չէ, ազգի կեանքն իսկ է: Այս ըմբռնումով ալ, մշակոյթի մասին պետք չէ խօսիլ զայն դիտելով դուրսէն, տեսաբանի պէս, անկէ պետք է ստանալ ուժ եւ կորով, առանց թեթեւօլիկութիւններով հաճոյանալու, առանց ֆրանսացիին, շուէտացիին, ռուսին, ամերիկացիին նմանելով տպաւորելու մանրքաղքենիական յարդի բոցի հաճոյքին յանձնուելու:

Հայապահպանումը ընդհանուր բնորոշման գլխուն տակ ոչ ոք խօսեցաւ հիմնուելով տարրական վիճակագրական տուեալներու վրայ, ակելի դիւրութեամբ հասկնալու եւ հասկնուելու համար: Օրինակ, ախտաճանաչման համար այնքան կարեւոր էր գիտնալ հայ գիրքի ներկայի հրամցուցած պատկերը, հայերու յարկին տակ: Ո՞ր մշակութային ինքնապաշտպանութեան եւ լաւ հնչող հայապահպանման մասին կրնանք խօսիլ, երբ հայերէն գիրքը կը տպագրուի 400 օրինակով եւ նուէր կը տրուի: Դեռ երէկ, եւ այս տպաւորելու համար տրուած փաստարկ չէ, հայ ներհուն մտաւորական մը, դար մը առաջ ապրած հայ արտակարգ բանաստեղծի մասին իր ուսումնասիրութիւնը տպագրած է 100 օրինակով... Բաղդատել շեփորուող մեր տասը միլիոնին: Ճաբոնցի ժամանակակից գրող Հարուքի Մարուքամայի նոր գիրքի առաջին տպագրութիւնը եղած է կէս միլիոնով եւ արդէն կը տպագրուի բազմաթիւ լեզուներով: Ճաբոնցիները նուա՞գ կը զբաղին բիզնեսով, ինչպէ՞ս դուրս եկան Բ աշխարհամարտէն, հարուածուելէ ետք երկու հիւլեական ռումբերով:

Ազգային վերականգնումը եւ մշակութային կեանքը կը ծրագրուին, ծրագիրը կը գործադրուի: Այս աշխատանքը ոչ ոք մեր փոխարէն պիտի ընէ:

Երեք օրերու ընթացքին այս գոյութեանական խնդիրները չքննուեցան: Լրագրական ներկայացումներ եղան, քարոզչական նկարահանումներ:

Որքան օգտակար գործ կատարած պիտի ըլային երեք օրուան նիստերը, բեմի վրայ իրարու յաջորդողները, եթէ յիշէին եւ յիշեցնէին Յակոբ Օշականի խօսքը, որ մագաղաթը աւելի կ'ապրի քան մարմարը: Ոչ ոք ըսաւ, որ այսօր դեռ կանք, որովհետեւ Մատենադարանի 20.000 ձեռագիր հատորները կան: Հայերէն գիրով եւ գիրքով եկած յիշողութիւնը կայ: ԿԱՅ...

Շռնդալից ժողովներուն այս հարցերը բեմ չեկան: Միթէ՞ անոնցմէ խորթացած ենք:

Այս գոյութենական եական հարցով ինչո՞ւ պետական նեցուկով իսկական հաւատարմութեամբ մարմին մը կեանքի չկոչել, որպէսզի մշակոյթ եւ ինքնութիւն մանրուքի մէջ չկորսուին եւ գունաւոր պատկերներով շաուն (show) մեզ ոտքի չքնացնէ, սպասելով չես գիտեր ո՞ր հրաշքը:

Հայ գրականութիւն եւ հայ գիրք բացակայեցան: Չէին հրաւիրուած: Իրենք զիրենք գտան հոգիներու փակ դռներուն առջեւ: Մինչդեռ պէտք էր խօսիլ հայերէն գիրքի տարածման, արժեւորման եւ հայ ժողովուրդի անդամներուն կողմէ անոր իւրացման մասին, Հայաստան եւ սփիւռքներ, որպէսզի Մատենադարանի քսան հազար ձեռագիր մատենաներուն իսկական ժառանգորդները մասնք եւ չօրօրուինք միայն զբօսաշրջիկի հիացումով եւ լուսանկարելով:

Բայց սմարթֆոնները հոն էին եւ անհաշիւ յիշատակի պատկերներ պահուեցան... հայապահպանման պէս: Հայապահպանման անվաղորդայնութիւնը...

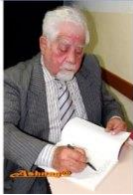
Ափսո՛ս...

Տեսակէտ

ԿԷՍ ԴԱՐ ԱՌԱՋ ԷՐ՝

ԵՐԲ ԺԱՆ-ՓՈՂ ՍԱՐԹԻ ԽՕՍԵՑԱԻ

ՑԵՂԱՍՊԱՆՈՒԹԵԱՆ ՄԱՍԻՆ

Պատերազմի դատապարտումի եւ խաղաղութեան պաշտպանումի հանրաճանօթ բրիտանացի իմաստասեր, Նոպէլեան մրցանակակիր Պերթրանտ Ռասսել՝ 1967 թուի Մայիսին, Սթըքհոլմի մէջ հաստատեց «Պատերազմի Ռճիրներու Միջազգային Դատարան»ը, նախագահութեանը ներքեւ՝ գոյութենապաշտութեան հիմնադիր տեսաբան ֆրանսացի

իմաստասեր Ժան-Փոլ Սարթի: Այս դատարանին քննարկելիք առաջին թղթածրարը եղաւ, Նոյն տարուան աշնան, Վիէթնամի մէջ ԱՄՆ-ի բանակին գործած պատերազմի ռճիրներուն թղթածրարը: Դատարանի նախագահը՝ Ժան-Փոլ Սարթի, քննարկման որպէս ներածական, ուղղեց ուղերձ մը՝ «Վիէթնամի Մէջ Գործադրուող Ցեղասպանութեան Մասին» վերտառութեամբ: Այս նիստը գումարուեցաւ Տանըմարքի Ռոսքիլտէ քաղաքին մէջ, իսկ ուղերձին տեքստը՝ 40 տարիներ ետք, 2007 թուին, լոյս տեսաւ Պերթրանտ Ռասսելի Զիմնարկի պաշտօնաբերթ «The Spokesman» եռամսեայի թիւ 93 հատորին մէջ, էջ 11-21, եւ տողերուս հեղինակը առիթը ունեցաւ ծանօթանալու այս ուղերձի բովանդակութեան: Այս դատարանի հիմնադրութեան եւ Ժան-Փոլ Սարթի ուղերձին 50-րդ տարեդարձին առիթով, օգտակար նկատեցինք անդրադառնալ ուղերձի ուսանելի կետերուն, որոնք կը լուսաբանեն ցեղասպանութեան ռճիրի մը բոլոր ծալքերը:

Սարթի ուղերձը իբր հիմք ունի 1948 թուին կնքուած Ցեղասպանութեան Ռճիրի Կանխարգիլման եւ Պատժումին Մասին Միջազգային Պայմանակցութիւնը (Convention): Ուրեմն, նախ եւ առաջ պէտք է ծանօթանալ այս պայմանակցութեան Յօդ. 2-րդի, 3-րդի եւ 4-րդի տրամադրութիւններուն:

Յօդ. 2-րդ – Ներկայ պայմանակցութեան համաձայն, ցեղասպանութիւն կը նկատուին հետեւեալ արարքներէն որեւէ մէկը, որոնց դիտաւորութիւնն է՝ ամբողջապէս կամ մասնակիօրէն քայքայել ազգ մը, էթնի մը, ցեղային կամ կրօնական խումբ մը, հետեւեալ ձեւերով.

- 1) Խուճբի մը անդամներուն սպանութիւնը
- 2) Խուճբի մը անդամներու պատճառուած ֆիզիքական կամ մտային լուրջ վնասուածքը,
- 3) Խուճբին վրայ դիտումնաւոր կերպով կիրարկուած կեանքի այնպիսի պայմաններ, որոնք կը մտադրեն խուճբին ամբողջական կամ մասնակի քայքայումը,
- 4) Խուճբին պարտադրուած այն միջոցառումները, որոնք կ'արգիլեն խուճբին բնականոն ծնելիութիւնը,
- 5) Բռնի ուժով խուճբէն մանուկներու ուրիշ խուճբի մը փոխանցումը:

Յօդ. 3-րդ – Պիտի պատժուկն հետեւեալ արարքները.

- 1) Յեղասպանութիւնը
- 2) Յեղասպանութիւն գործելու ծրագրի պատրաստութիւնը
- 3) Յեղասպանութիւն գործելու ուղղակի եւ հրապարակային դրդումը
- 4) Յեղասպանութիւն գործելու փորձը
- 5) Յեղասպանութեան մեղսակցելու արարքը:

Յօդ. 4-րդը կը ճշդէ.

Պիտի պատժուկն այն անձերը, որոնք ցեղասպանութիւնը կը գործեն, կամ՝ Յօդ. 3-րդի մէջ յիշուած արարքներէն մէկը կը գործեն, անոնք եղած ըլլան՝ սահմանադրականօրէն պատասխանատու իշխանաւորներ, պետական պաշտօնատարներ թէ անհատ անձեր:

Սարթի ուղերձը կը սկսի հետեւեալ պարբերութեամբ.

«Մեր քննելիք դատին թղթածրարը կը վերաբերի ժամանակակից դրամատիրական խոշորագոյն ուժին: Անոր այդպիսին ըլլալուն համար, մենք պետք է փորձենք նկատի ունենալ անոր տնտեսութեան դրամատիրական կառոյցը, քաղաքականութեան իմփերիալիստական նպատակները եւ հակասութիւնները: Մասնաւորաբար, մենք պետք է փորձենք հասկնալ թէ՛ Վիեթնամի դէմ ամերիկեան կառավարութեան նախայարձակումի ետին զոյութիւն ունի՞ ցեղասպանութեան դիտաւորութիւնը: Զանի որ, 1948-ին կնքուած ցեղասպանութեան ոճիրի կանխարգիլման ու պատժումին մասին պայմանակցութեան Յօդ. 2-րդը, ցեղասպանութեան ոճիրը կը սահմանէ դիտաւորութեան հիման վրայ»:

Ապա կը ճշդէ, թէ՛ Յիթլեր բացորոշ կերպով կը խոստովաներ իր դիտաւորութիւնը բնաջնջելու հրեաները՝ անոնց սոսկ հրեայ ըլլալուն համար, բայց ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը բացորոշ կերպով չարտայայտեր նման դիտաւորութիւն Վիեթնամցիներուն դէմ: Ուրեմն, մենք կրնա՞նք առարկայօրէն քննելով հարցը եզրակացնել, թէ՛ ԱՄՆ-ի կառավարութեան դիտաւորութիւնը բնաջնջել է Վիեթնամցիները, բայց այդ դիտաւորութիւնը գաղտնի կը պահէ, զայդ ծածկելով այն պատրուակով, թէ՛ իբր ինք պաշտպանել կ'ուզէ Յարաւի վիեթնամցիները՝ Յիւսիսի կոմունիստներուն դէմ:

Բայց իրականութեան մէջ, կ'ըսէ Սարթը, առանց խտրութեան բոլոր վիեթնամցիները Յիւսիսի թէ Յարաւի, կ'ատեն եանքիները... այլ խօսքով՝ իսկական կոմունիստներ են, իսկ Յարաւի աւատապետ-դրամատերներու վերնախան է միայն, որ իր իշխանութեան պահպանումին համար, կը զինակցի ամերիկեան իմփերիալիստներուն հետ: Եւ ասոնք՝ ԱՄՆ-ի ռազմամոլները, քաջատեղեակ են այս իրականութեան, եւ վիեթնամցի կոմունիստները կը ջարդեն որպէսզի «օրինակ» ըլլայ բոլոր վիեթնամցի կոմունիստներուն, որոնք կ'ատեն եանքիները եւ որոնք կը գտնուին ոչ միայն Յիւսիսային, այլեւ՝ Յարաւային Վիեթնամի մէջ: Ուրեմն, կը ջարդուին իսկական վիեթնամցիները, հայրենասէրները, կոմունիստները, եւ հետեւաբար՝ ցեղասպանութիւն է:

Սարթը դիտել կու տայ որ իմփերիալիստական հանգրուանը թեւակոխած դրամատիրութեան պատերազմները՝ ամբողջական են (Total Wars), որոնց մէջ՝

պատերազմին հարկադրաբար կը մասնակցին երկու կողմերու բնակչութիւնները, որովհետեւ փորձագիտութեան զարգացումը անկարելի դարձուցած է սահմանազատումը պատերազմական գօտիներուն եւ բնակութեան շրջաններուն միջեւ, ինչ որ պատճառ կ'ըլլայ առընթերակաց վնասներու (collateral damages), այսինքն՝ քաղաքայիններու սպանութեան, որ յաճախ կը հասնի զանգուածային ջարդերու (mass killings) տարողութեան, որ նմանակն է ցեղասպանութեան... Եւ այս տարողականութեան մէջ՝ գրեթէ անկարելի կը դառնայ զատորոշումը դիտաւորութեան (intent) եւ շարժառիթին (motive) միջեւ, եւ այս երկու եզրերը կը դառնան նոյնիմաստ:

«1830 թուականէն ի վեր, կ'ըսէ Սարթըր, եւ 19-րդ դարու ամբողջ տեւողութեան, Եւրոպայէն դուրս տեղի ունեցած էին շարք մը ցեղասպանութիւններ, որոնց մէկ փոքր մասը միայն՝ բռնակալական իշխանութիւններու ձեռամբ, մինչ մնացեալները գործադրուած էին այն վարչակարգերուն կողմէ, որոնք գաղութարարական էին, որոնց ծանօթանալը անհրաժեշտ է՝ հասկնալու համար ԱՄՆ-ի իմփերիալիզմին հզօրացումին գաղտնիքը եւ Վիեթնամի դէմ անոր շղթայագերծած պատերազմին բնոյթը, քանի որ ԱՄՆ-ի ծագումը կը սկսի այդ գաղութարար դրամատիրութեան դեմոկրատիայի համակարգէն, ի մասնաւորի՝ Մեծն Բրիտանիայէն ու Ֆրանսայէն, որոնք ստեղծեցին իրենց գաղթատիրական կայսրութիւնները, զորս անուանեցին «անդր-ծովեան սեփականութիւններ» (overseas properties), կամ՝ «անդր-ծովեան տարածքներ» (territoires d'outre-mer), որոնց սեփականացումը եղաւ նախաարձակումներով՝ Ափրիկէի, Ասիոյ եւ թերաճ երկիրներու դէմ, եւ հերթական ցեղասպանութիւններով», որոնք՝ կ'ըսէ Սարթըր, լոկ ֆիզիքական չէին, այլեւ՝ մշակութային, գաղութացուած ժողովուրդին արգիլելով գործածութիւնը իր մայրենի լեզուին: (Ի դէպ՝ ալճերիացի ֆրանսագիր գրող՝ Զաթէպ Եասին, որ ծանօթ չէր արաբերէնին, Փարիզի մէջ, 1952-ին տուաւ մամլոյ ասուլիս մը, ֆրանսացիներու ժուրնալիստներու սենտիքային մէջ, եւ իր անձը ներկայացուց հետեւեալ բառերով. «Ես՝ իր հայրենիքին մէջ անգամ իր մայրենի լեզուէն տարագրեալ գրող մըն եմ»: Իսկ ֆրանսացի գաղութարարներու օրով, տողերուս հեղինակը կը յաճախաւէր Հայ Կաթողիկէ Սբ. Եղիա Վարժարանը (Տըպպաս հրապարակի վրայ), ուր արտօնուած էր խօսիլ միայն ֆրանսերէն, եւ հայերէն խօսող աշակերտը կը պատժուէր մոկկերու սենեակին մէջ: Կար signal-ի դրութիւն: Հսկիչը հայերէն խօսողի գոգնոցի գրպանին մէջ կը սահեցնէր signal կոչուած փայտէ պիտակը եւ ստուգումի պահին կը պատժուէր... (Գ.Տ.):

Սարթըր իրաւացիօրէն հարց կու տայ. «Ցեղասպանութիւն չէ՞, երբ գաղութացուած ժողովուրդը կը կորսնցնէ իր ազգային անձնաւորութիւնը, իր մշակոյթն ու անանդութիւնները, նոյնիսկ՝ մայրենի լեզուն, եւ կ'ապրի ստորադաս վիճակի մէջ եւ մնայուն կերպով իրեն կը վերոյիշեցուի իր ենթա-մարդկայնութիւնը...»:

Նիւրեմպերկի դատավարութենէն առաջ, կ'ըսէ Սարթըր, ֆրանսացի գաղութարարները չդատուեցան իրենց գործած հերթական տասնեակ հազար ալճերիացիներու ջարդերուն համար, երբ միայն Սէթիֆի մէջ, անոնք ջարդած էին 45,000 ալճերիացի, բայց չէին կրցած բնաջնջել ալճերիացի ամբողջ ժողովուրդը: Մինչդէռ 1948 թուի պայմանակցութիւնը ցեղասպանութիւն կը նկատէ՝ հաւաքականութեան մը պատկանող միայն մէկ խումբին սպանոն անգամ: Եւ... ցաւատանջ հարցումը. այդ ինչպէ՞ս է որ մենք հանդուրժեցինք ոչ միայն Ատանայի 30,000-ի, այլեւ՝ 1894-1896-ի 300,000 հայերու նահատակութիւնը: Սարթըր կը բացատրէ, թէ՛ «Բ. աշխարհամարտէն վերջ, գաղութներու ժողովուրդները լուսաբանուեցան եւ քաջալերուեցան Մաօ Ցէ Թունկի յաղթանակով, եւ վճռեցին վերաշահիլ իրենց ազգային

անկախութիւնը՝ համաժողովրդային կերիլայական պատերազմի ճամբով»: Եւ Ալճերիոյ ժողովուրդը հասաւ իր անկախութեան՝ տալով մէկ միլիոն նահատակ: Բայց, Ալճերիոյ մէջ գաղութարար երկրի քաղաքացիները միայն 10 տոկոսը կը կազմէին երկրի բնակչութեան, բնիկ ալճերիացիները՝ 90 տոկոս: Մինչդէռ Արեւմտահայաստանի մէջ չէր մնացեր այսպիսի համեմատութիւն, օսմանացի գաղութարարներուն եւ բնիկ արեւմտահայերուն միջեւ: Սակայն այս դառն փաստը կը թելադրէ այն, որ արեւմտահայութիւնը պետք էր դիմած ըլլար համաժողովրդային կերիլայական պատերազմին՝ արդէն 1894-էն... Եւ ձեռնածալ չսպասեր 1915-ի Մեծ Եղեռնին...: Պետք էր հետեւած ըլլար Արմենական Կոլուակցութեան լուրջ, լուռ եւ երկարաշունչ պայքարի ուղեգիծին, եւ ոչ թէ ցուցադրական արկածախնդրութիւններուն...:

Սարթր մանրամասնօրէն եւ մի առ մի կը նկարագրէ Վիէթնամի մէջ ԱՄՆ-ի ուժերուն գործադրած այն բոլոր արարքները, որոնք ճշգրտօրէն կը համապատասխանէն 1948 թուի պայմանակցութեան յիշատակած ցեղասպանութեան արարքներուն, զորս կարելի չէ արդարացնել որպէս Վիէթնամի ժողովուրդը ԱՄՆ-ին ենթարկելու միջոցներ միայն, բայց ալ՝ ցեղասպանութեան դիտաւորութիւն...: Եւ կ'եզրակացնէ. «Այլ խօսքով, ճիշդ չէ թէ ԱՄՆ-ը Վիէթնամի ժողովուրդին առիթ կու տայ ընտրելու մահուան եւ ենթարկուելուն միջեւ: Որովհետեւ՝ յիշեալ պարագաներու պայմաններուն մէջ, արդիւնքը կ'ըլլայ ցեղասպանութիւն: Ուրեմն, կրնանք ըսել, թէ՛ ընտրելու եզրերը կ'ըլլան՝ անմիջական վայրագ սպանութի՞ւն, թէ՛՞ դանդաղ մահը, իբր հետեւանք մտային ու ֆիզիքական առողջութեան վատթարացումին:

Յին ժամանակներու միջ-աշիրեթական, միջ-աւատապետական պատերազմներուն ընթացքին, կ'ըսէ Սարթր, զանգուածային ջարդերը կրնային կանխածրագրուած չըլլալ, այլ՝ հետեւանքը յանկարծական խելայեղութեան: Բայց իմփերիալիստական ամբողջական պատերազմները, որոնք կը մղուին ժողովրդային կերիլաներու դէմ՝ չեն կրնար կանխածրագրուած ու դիտաւորութեամբ եղած չըլլալ: Եւ՝ Վիէթնամի մէջ ամերիկեան իմփերիալիզմի մղած պատերազմին նպատակը՝ սոցիալիզմի հասարակարգին ամբողջական եւ արմատական տապալումն է, որուն կարելի չէ հասնիլ առանց դիտաւորութեան, կանխամտածումի եւ կանխապատրաստութեան: Այս իրականութիւնը ընդունեցին ամերիկացի իմփերիալիստներ, երբ յայտարարեցին՝ որ իրենք Վիէթնամի մէջ կը պատերազմին ԱՄՆ-ի ազգային գերագոյն շահերու պաշտպանութեան համար, եւ եթէ Նոյնիսկ Սայկոնի կառավարութիւնը իրենցմէ պահանջէ հեռանալ Վիէթնամէն, չեն կրնար հեռանալ եւ պիտի չհեռանան, մինչեւ որ հասնին իրենց նպատակին: Եւ այդ նպատակն է՝ կոմունիստ վիէթնամցիներու ցեղասպանութիւնը, ամբողջական ցեղասպանութիւնը: Եւ այս է գլխաւոր պատճառը ԱՄՆ-ի կառավարութեան մերժումին՝ ստորագրելու 1948 թուի պայմանակցութիւնը՝ ցեղասպանութեան ոճիրի կանխարգիլման ու պատժումին մասին:

Եւ Սարթր կը շարունակէ. «Պայմանակցութիւնը ստորագրելէ այս փախուստը սակայն չի նշանակեր որ ԱՄՆ-ը հրաժարեցաւ ուրիշ ժողովուրդներ ալ ցեղասպանելու իր ծրագրէն: Ընդհակառակը, ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը ներկայացուց չքմեղանք մը, որ շատ աւելի ծանրակշիռ է քան միայն Վիէթնամի մէջ իր գործադրած ցեղասպանութիւնը: Ան պաշտօնապէս յայտարարեց՝ որ պայմանակցութեան դրոյթներն ու տրամադրութիւնները կը հակասէին ԱՄՆ-ի շարք մը նահանգներու տեղական օրէնքներուն, եւ այս իսկ պատճառով՝ ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը մերժեց ստորագրել այս պայմանակցութիւնը: Այսինքն, ԱՄՆ-ի շարք մը նահանգներու տեղական օրէնքները դէմ չեն ցեղասպանութեան, եւ ԱՄՆ-ի կառավարութեան համար՝ իր նահանգներուն տեղական օրէնքները աւելի

կարելոր են եւ գերադաս՝ քան պայմանակցութիւնը, որ կը ներկայացնէ Միջազգային Հանրային Իրաւունքին կամքը»:

Սարթը նաեւ ցոյց կու տայ, թէ՛ ցեղասպանութիւնը անպայմանօրէն կ'ենթադրէ ցեղապաշտական մոլուցք մը, որմէ գերծ չէ՛ ոչ միայն ԱՄՆ-ի տիրող վերնախաւը, այլեւ անոր հասարակութիւնը առհասարակ: Այս մասին կը վկայէ ԱՄՆ-ի հասարակութեան մէջ ընդհանրացած այն ասացուածքը, թէ՛ «Լաւագոյն վիեթնամցին՝ մեռեալն է»... կամ՝ «Ամէն մեռեալ վիեթնամցի՝ վիեթ-քոնկ մըն է» (այսինքն՝ կոմունիստ...): Այստեղ մոլուցք մը կայ, որուն մէջ միաձուլուած են ցեղային ու հասարակարգային բաղադրիչներ:

ԱՄՆ-ի հասարակութիւնը, կ'ըսէ Սարթը, սպիտակ ցեղին «Ձուլարան»ն է (melting pot), որուն մէջ կը ձուլուին տարբեր ցեղեր եւ ազգութիւններ, եւ ոչ թէ՛ ընդելուզումի ճամբով սերտաճած ու համարկուած հասարակութիւն մը: Հետեւաբար, հոս ցեղային ատելութիւնը անխուսափելի է՝ սպիտակ ցեղին մենատիրական մոլուցքին պատճառով, որ հիմնուած է Արեւելքի նկատմամբ Արեւմուտքի գերադասութեան հակազդիտական յաւակնութեան վրայ, որ նման է Հիթլերի արիական ցեղի գերադասութեան յաւակնութեան՝ արդարացնելու համար ողջ երկրագունտին տիրակալելու իր նպատակը:

Սարթը դիտել կու տայ, որ գաղութարարական պատերազմներն ալ կը մղուէին անհաւասար ուժերու միջեւ, բայց անոնց մէջ ցեղասպանութիւնը սահմանափակուած էր, մինչդեռ իմպերիալիստական ամբողջական պատերազմներուն մէջ՝ զոր այսօր ԱՄՆ-ը կը մղէ Վիեթնամի հողին վրայ, ցեղասպանութիւնն ալ ամբողջական է եւ անսահմանափակ... Իսկ թէ ինչու եւ ինչպէս՝ Սարթը կը թուէ հետեւեալ չորս պատճառները.

1) Նոր շուկաներ շահելու համար, իմպերիալիստական գեր-զարգացած տերութիւններուն միջեւ կատաղի մրցակցութիւնը պատերազմի վերածելու համար կը հրահրուի կոյր թշնամանք անոնց միջեւ, եւ ֆինանսատերներու շահերուն ազգային ծածկոյթ տալու համար կը մշակուի «բուրժուական ազգայնականութիւն» մը, պատերազմին մէջ ներգրաւելով ամբողջ ժողովուրդը:

2) Այս գեր-զարգացած պետութիւններու զարգացած փորձագիտութիւնը կ'օգնէ, որ ասոնք արտադրեն առաւել մահաբեր զանգուածային բնաջնջումի զէնքեր, որոնց աւերումի դաշտը կ'ընդարձակուի, պատերազմի ճակատն ու բանակի թիկունքը իրարու կը մօտենան եւ առընթերակաց մարդկային վնասները (collateral damages) կը բազմապատկուին:

3) Թշնամիին տնտեսական ուժին քանդումը յաղթանակի գրաւականներէն մին ըլլալով, պատերազմական թիրախներ կը դառնան թշնամիին արդիւնաբերական կեդրոնները, որոնք կը գտնուին քաղաքներու արուարձաններուն մէջ, որոնք անմիջական շփման մէջ են քաղաքային բնակչութեան հետ, վտանգելով զայն:

4) Պատերազմին պահանջած ընդհանուր զօրաշարժը կը ծանուցուի որպէս բուրժուական իմաստով համազգային զօրակոչ, բնակչութեան ամբողջութիւնը ներգրաւելով պատերազմին մէջ, աւելի մեծ թիւով քաղաքացիներ ենթակայ դարձնելով մահուան:

5) Պատերազմին հողը կը պատրաստուի ստեղծելով հիստերիայի մթնոլորտ, որուն մէջ տիրող դասակարգին կողմէ ժողովուրդին ձեռնաձուլութիւնը (manipulation) մեծապէս կը հեշտանայ, եւ «հայրենիք»ին բանակը զօրացնելու պարտաւորութիւնը կը զգայ նոյնիսկ այն

քաղաքացին, որ դեմ էր պատերազմին եւ չէր մասնակցած պատերազմի որոշումին, եւ շահ մը չէր տեսներ անոր ընդմէջէն, եւ պատերազմը կը դառնայ ամբողջական:

6) Եւ վերջապէս. դասալիք քաղաքացիներու պատժումն ու տուգանումը մեծապէս կը նուազեցնէ անոնց թիւը: Այս նուազումին կ'օգնէ նաեւ՝ յաղթանակի պարագային, պատերազմի ակարներէն կարենալ օգտուելու հեռանկարին խայծը:

Սարթը ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը մեղաւոր չի նկատեր իմփերիալիստական պատերազմի ցեղասպանութեան անսահմանափակ ըլլալուն համար: Այլ՝ մեղաւոր կը նկատէ զայն, այն պատճառով, որ ան նախընտրեց դիմել այս նախայարձակումին, փոխանակ դիմելու խաղաղութեան քաղաքականութեան, քաղաքական բանակցութեան եւ երկխօսութեան քաղաքականութեան, երբ տեսաւ որ հակառակ ռազմական արդիւնաբերութեան ֆինանսատերերու մեծ ընկերութիւններու ճնշումներուն թելադրած այս պատերազմին, ԱՄՆ-ի բանակի բարձրաստիճան զինուորականները կը զգուշացնէին թէ՛ այս պատերազմը չի կրնար հասնիլ իր նպատակին, եթէ չկարողանայ բնաջնջել ամբողջ վիեթնամցի ժողովուրդը: Այսուհանդերձ, ԱՄՆ-ի կառավարութիւնը նախընտրեց պատերազմը՝ ամբողջ վիեթնամցի ժողովուրդին բնաջնջումը, ուրեմն՝ ունէր ցեղասպանութեան դիտաւորութիւն, որուն համար ալ՝ մեղաւոր է:

Դատարանի նախագահը՝ Ժան-Փոլ Սարթը, իր ուղերձը կ'եզրափակէ հետեւեալ պարբերութեամբ.

«Երբ վիեթնամցի գիւղացի մը կը մեռնի իր բրինձի արտին մէջ, զգետնուած ըլլալով ամերիկեան գնդացիիով՝ մենք բոլորս հարուածուած կ'ըլլանք այդ գնդակով: Հետեւաբար, վիեթնամցիները կռուած կը նկատուին բոլոր մարդոց փոխարէն, եւ ամերիկեան զօրքը կռուած կը նկատուի բոլորիս դէմ: Ոչ պարզապէս՝ տեսականօրէն կամ վերացականօրէն: Եւ ոչ այն պատճառով, որ ցեղասպանութիւնը մարդու իրաւունքներու տեսակետէն տիեզերականօրէն դատապարտուած ոճիւր մըն է: Այլ այն պատճառով, որ այս ցեղասպանական սպառնալիքը՝ քիչ առ քիչ, տակաւ կը տարածուի համայն մարդկութեան դէմ, զալով յաւելլով միջուկային պատերազմի սպառնալիքին վրայ: Այս ոճիւրը ահա ամէն օր կը գործուի մեր աչքերուն առջեւ, անոր մեղսակից դարձնելով բոլոր անոնք, որոնք չեն դրժեր եւ չեն դատապարտեր զայն: Այս շրջագիծին մէջ, իմփերիալիստական ցեղասպանութիւնը կրնայ առաւել ծանրակշիռ դառնալ: Զանի որ այն խումբը, զոր ամերիկացիները կը փորձեն ոչնչացնել վիեթնամեան ազգին ընդմէջէն՝ համայն մարդկութենն է»:

Ժան-Փոլ Սարթըի այս ուղերձին լոյսին տակ, յստակ կ'երեւի, որ Մեծ Եղեռնը ամբողջական պատերազմ մըն էր, ցեղասպանական ու ծաւալապաշտական, որ գործադրեց Ցեղասպանութեան պայմանակցութեան Յօդ. 2-րդի, 3-րդի եւ 4-րդի յիշած բոլոր պատժելի արարքները, որոնց հիման վրայ մենք կրնանք պահանջել պատժումը՝ ոչ միայն ուղղակի ցեղասպաններուն, այլեւ՝ այն ոճրագործներուն, որոնք 1911 թուին Սելանիկի մէջ պատրաստեցին ցեղասպանութեան ծրագիրը, այն իսլամ մոլլաներուն, որոնք Ալլահի անունով կոչ ըրին ջարդերուն, եւ անոնց, որոնք հայ մանուկներ խլելով իսլամացուցին զանոնք, եւ պատժումը նաեւ անոնց, որոնք եղան մեղսակիցները ցեղասպանութեան, անոնք ըլլան պետական մարդիկ թէ անհատ անձեր: Ժան-Փոլ Սարթը մեղսակից կը համարէ նաեւ բոլոր անոնք, որոնք այսօր եւս չեն դրժեր ու չեն դատապարտեր ցեղասպանութեան ոճիւրը: Զայգերական Գերմանիան՝ իր ձեռնպահութեամբ, մեղսակիցն էր սիոնափանթօլը

երիտ թուրքերուն, իսկ ներկայ Գերմանիան ի վերջոյ դատապարտեց Յայոց Ցեղասպանութիւնը, բայց սիոնական պետութիւնը՝ Իսրայէլ, մինչեւ օրս կը մերժէ դատապարտել զայն, եւ ուրեմն՝ կը մնայ մեղսակիցը երիտ թուրքերուն, մանաւանդ նաեւ այն պատճառով՝ որ Սիոնիզմն էր մանկաբարձը Փանթուրքիզմին, որուն ծրագրի առաջին քայլն էր՝ Յայաստանի վերացումով հողային անմիջական կապ հաստատել Թուրքիոյ եւ Ազրայէճանի միջեւ... եւ միանալ Կեդրոնական Ասիոյ թրքախօս երկիրներուն, վերականգնելու համար պատմութեան մէջ անգոյ «Մեծն Թուրան»ի կայսրութիւնը, որուն առասպելը հիւսած էին լման կէս դար ամբողջ (1873-1923), ֆրանսացի, գերմանացի, լեհ, աւստրիացի եւ հունգար հրեայ սիոնական գրչակներ, ինչպէս՝ Լեօն Բահին, Ալպերթ Բոհէն, Զոնսթանթի Պոռտեցքի, Ֆրանց Ֆոն Վերներ, Արմինիոս Վամպերի եւ ուրիշներ, ծպտուելով թրքական անուններով՝ Թեքին Ալի, Մուրատ Էֆէնտի, Մուսթաֆա ճելալետտին Փաշա, եւայլն: (Այս մասին մանրամասն տեսել՝ Մերթ Գ. Տերտերեան, «Սիոնիզմի եւ Փանթուրքիզմի Առնչութիւնները եւ Առնչ Սպառնալիքը Յայաստանի Լինելութեան», Պէյրութ, 1990, հրտ. Լիբանանահայ Գրական Շրջանակի): Աւելորդ չէ յիշեցնել, թէ՛ Սիոնիզմն ու Փանթուրքիզմը ոչ հրեական եւ ոչ ալ թրքական ծագում ունին, այլ՝ Արեւմուտքի դէպի Արեւելք ծաւալելու իմփերիալիստական ծրագրեր են: Եւ ամէն հրեայ սիոնիստ չէ, ամէն թուրք փանթուրք չէ, եւ կան՝ ոչ-հրեայ սիոնականներ եւ ոչ-թուրք փանթուրքներ...:

• • •

Երախտագիտութեամբ յիշենք նաեւ այն, որ Պերթրանտ Ռասսելի Յիմարկի նախաձեռնութեամբ եւ ՄԱԿ-ի հովանաւորութեամբ, 4 Յուլիս 1976 թուին, Ալճերի մէջ գումարուած միջազգային խորհրդածողովը որդեգրեց ժողովուրդներու իրաւանց Տիեզերական Ռաչակագիրը, որուն Յօդ. 3-րդը կը տրամադրէ «Ամէն ժողովուրդ իրաւունքը ունի իր հայրենիքը վերադառնալու, անկէ արտաքսուելու պարագային»:

Կը մնար ճշդել թէ Տարագիր Արեւմտահայութեան աշխարհացրիւ եւ օտարահպատակ բեկորները կը կազմէին ժողովուրդ մը թէ ոչ: Պերթրանտ Ռասսելի հիմնարկը 1984 թուի Ապրիլի 13-16 օրերուն Փարիզի (Սորպոնի Յամալսարան) մէջ կայացուց ժողովուրդներու Մայուն Դատարանի նիստերը, քննարկելու եւ վճռահատելու համար Յայոց Ցեղասպանութեան թղթածրարը եւ իր արձակած վճիռին առաջին պարբերութեան մէջ ճանչցաւ Յայ Սփիւռքի բնակչութեանց ժողովուրդ մը հանդիսանալու փաստը:

Եւ յաջորդ տարի՝ 1985 թուի Սեպտեմբերին, այս անգամ ալ Լեյլիո Պասսօ Յիմարկը Վենետիկի մէջ կայացուց միջազգային դատաւորներու, իրաւագետներու եւ պատմաբաններու Սիմփոզիում մը, որուն եռօրեայ քննարկումներուն եզրակացութիւնը հաստատեց, թէ՛ Տարագիր Արեւմտահայութեան բեկորները կը լրացնէին ժողովուրդ մը հանդիսանալու չորս պատմամշակութային պայմանները.

- 1) Յաւաքաբար կը պատկանին դեռեւս ապրող լեզուի մը, կրօնի մը եւ մշակոյթի մը:
- 2) Ունին հասարակաց պատմութիւն եւ հաւաքական յիշողութիւն:
- 3) Դարերով ապրած են իրենց պատմական հայրենիքին մէջ:
- 4) Ունին այն հաստատ համոզումը թէ կը պատկանին միւս ժողովուրդներէն տարբեր եւ ինքնուրոյն ժողովուրդի մը:

Եւ կը մնայ որ լրացնեն կազմակերպչական պայմանը՝

Կազմակերպելով զիրենք ներկայացնող

կեդրոնական եւ միակ լիազօր կառոյցը,

որուն կառավարման ենթարկուելու պատրաստակամ են:

Այլ խօսքով, կը մնայ որ ստեղծենք Տարագիր Արեւմտահայութեան Համասփիւռքեան Քոնկրետը:

ՄԵԹՐ Գ. ՏԵՐՏԵՐԵԱՆ

Պէյրոս

20 Սեպտեմբեր 2017

Տեսակէտ

Ինքնութիւն եւ Հայաստան-սփիւռք յարաբերութիւն.

Արա Սանճեան

ԽՄԲ. Այս յօդուածին նախնական տարբերակը իբրեւ գեկուցում ներկայացուած է Մեծի Տանն Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան հրաւերով 2017 Յուլիս 11-13-ին, Պիքֆայայի մէջ կայացած «Սփիւռքը նոր հորիզոններու դիմաց. Սփիւռքի Զայուն ինքնահասկացողութիւնը» խորհրդաժողովին:

Թէեւ հայկական հասարակական ու քաղաքական տրամասոյթին (discourse) մէջ հաստատուած սովորութիւն կայ «Հայաստան», «հայրենիք» ու «սփիւռք» եզրերը իբրեւ եզակի գոյական օգտագործելու, նոյնիսկ երբեմն գրաւոր խօսքի մէջ՝ «հայրենիքն» ու «սփիւռքը» գլխագրելու, այդ հասկացութիւններուն բազմազանութիւնն ընդունելի ու ըմբռնելի անխուսափելի են որեւէ արդիւնաւետ գործունեութեան ծրագիր նախագծելու եւ յետոյ զանկա կենսագործելու համար: Այնքան բազմազան է հայ սփիւռքն այս օրերուն, որ բնականաբար շատ դժուար պիտի ըլլար անոր տարաբնոյթ հատուածներէն առնուազն մէկական ներկայացուցիչ ի մի հաւաքել այս խորհրդաժողովին համար: Այսուհանդերձ, անհրաժեշտ է, որ միշտ ի մտի ունենանք նաեւ բացակայ հատուածները՝ մեր քննարկումներուն, դատողութիւններուն եւ առաջարկներ ներկայացնելու ժամանակ:

Սօտաւորապէս 2008-ին էր, երբ հրապարակ նետուեցաւ աշխարհի երեսին 10 միլիոն Զայեր ըլլալու թեզը, ըստ որում այդ 10 միլիոնէն երեքը կը բնակէր Զայաստանի մէջ, իսկ մնացեալը՝ Սփիւռքի[1]: Վերջին տասնամեակին, սակայն, Զայաստանի բնակչութիւնը կը շարունակէ անշեղօրէն նուազիլ՝ յօգուտ սփիւռքի: Ըստ պաշտօնական տուեալներու, 1992-2016-ին Զայաստանէն արտագաղթած է շուրջ 1 միլիոն 63 հազար մարդ[2]: Միայն 2010-2016-ին, իւրաքանչիւր օր Զայաստանէն անդարձ մեկնած է մօտ 118 մարդ: Այս թիւերն աւելի մեծ պիտի ըլլային եթէ Սուրիոյ մէջ 2011-ին բռնկած քաղաքացիական պատերազմին հետեւանքով բազմահազար Զայեր Զայաստանի մէջ ապաստան փնտռած չըլլային: Այսօր, պաշտօնական տուեալներով անգամ, Զայաստանի մշտական բնակչութիւնը երեք միլիոնէն պակաս է[3], աւելի քիչ՝ քան 1978 թուականին էր: Իսկ Զայաստանի առկայ բնակչութիւնը դեռ ա՛լ աւելի նուազ կը գնահատուի[4]: Այս բոլորն ականայ աւելի կը կարեւորեն օրեցօր ուռճացող սփիւռքահայ համայնքներուն եւ անոնց բազմազանութեան վրայ ուշադրութիւն սեւեռելը:

Զայաստանն ունի իր ուրոյն կառավարական կառոյցը, որ իր ընկերա-տնտեսական քաղաքականութիւնը ամուր հիմքերու վրայ դնելու համար պարտաւոր է եւ արդէն իսկ պարբերաբար կը կատարէ երկրի բնակչութեան թուի հաշուարկում՝ անկախ այն հանգամանքէն թէ խորհրդային ժամանակներէն ի վեր, Զայաստանի մէջ չէ փոխուած ժողովրդային լայն խաւերու անվտանգութիւնը կառավարութեան յայտարարած վիճակագրական տուեալներուն հանդէպ: Առաւել, խորհրդային օրերէն ժառանգ մնացած է

այն սովորութիւնը, որ իւրաքանչիւր քաղաքացի պաշտօնական արձանագրութիւններու համար պետք է որոշէ նաեւ իր ազգութիւնը: Այս առումով, Նոյնիսկ Խորհրդային Միութեան տարբադադրումէն ետք, Ներկայիս կարելի է ճշդել Հայաստանի, Լեռնային Ղարաբաղի կամ Արցախի, թերեւս նաեւ Նախկին Խորհրդային այլ հանրապետութիւններու մէջ բնակող եւ իրենք զիրենք Հայ դասող անձերու թիւը:

Աշխարհասփիւռ միւս պետութիւնները, սակայն, ուր նկատելի թիւով Հայեր կ'ապրին, միշտ չէ, որ Նոյն հնարաւորութիւնը կ'ընձեռեն վերջիններուս ճշգրիտ թուաքանակն ունենալու համար: Հաւանական է, որ կարգ մը երկիրներու հայազաղութներուն համար գրաւոր աղբիւրներու մէջ տարիներէ ի վեր շրջանառուող թիւերը ուռճացուած են: Օրինակ, երբ շուրջ մի քանի տասնամեակ է արդէն հայաստան գիրքերու կամ մամուլին մէջ կը կարդանք թէ ԱՄՆ-ու մէջ Հայոց թիւը անցած է մէկ միլիոնը, 1990-ի մարդահամարին իրենց Հայ ըլլալը պաշտօնապէս արձանագրած էին ընդամենը 308.096, 2000-ին՝ 385.488[5], իսկ 2010ին՝ 474.559 մարդ[6]:

Մեր Խորհրդաժողովին վրայ մեծ ազդեցութիւն պիտի չունենար Սփիւռքահայութեան թուաքանակին մանրագնին ճշգրտումը: Բայց յատկապէս երբ այս յօդուածի վերջաւորութեան անդրադարձ պիտի կատարուի ժամանակակից Հայաստանի եւ արտասահմանի Հայութեան փոխարաբերութիւններուն, կարելի չափով իրապաշտ թիւ մը ունենալը կարելոր է՝ Հայաստանէն դուրս բնակող Հայութեան ներուժը ճիշդ գնահատելու համար: Հայաստանի մէջ ընթացող քաղաքական բանավեճերուն մէջ յաճախ կը վկայակոչուի «սփիւռքը»՝ իբրեւ միազանգուած երեւոյթ (monolith), ըլլա՛յ այդ Հայաստանի մէջ ընկերա-տնտեսական թռիչքային զարգացում ապահովելու քննարկումներու ժամանակ, ըլլա՛յ Հայաստանի ու Ազերպայճանի միջեւ առկայ ռազմա-տնտեսա-դիւանագիտական հաւասարակշռութիւնը հաշուարկելու ատեն: Եւ քանի որ երկու պարագային ալ սփիւռքին մեծ դեր կը վերապահուի, անոր կարողականութեան գերագնահատումը եւ անստոյգ տուեալներու հիման վրայ քաղաքական որոշումներ որդեգրելը կրնայ Նոյնիսկ երկիրը աղետներու առաջնորդել:

Սփիւռքահայութեան ընդհանուր թիւը ճիշդ պատկերացնելու համար ո՛չ միայն հարկաւոր է իւրաքանչիւր հիւրընկալ երկրի համար ունենալ արժանահաւատ տուեալներ, այլեւ պետք է հաշուի առնել սփիւռքահայ ինքնութեան անմիջապէս առընչուող ուրիշ բարդութիւններ: Առաջին հերթին, ի՞նչ չափանիշերով պետք է որոշել Հայաստանի սահմաններէն դուրս բնակող անձի մը «Հայ» ըլլալ-չըլլալը: Ամէն ոք, զոր մենք «Սփիւռքահայ» կ'անուանենք, ինք անձամբ պատրա՛ստ է այլոց առջեւ ինքզինք «Հայ» ներկայացնելու, առաւել եւս՝ իր «հայ» ինքնութիւնը դրսեւորելու համար՝ ան պատրա՛ստ է իր սովորական առօրեայէն դուրս որեւէ բան կամ, ինչպէս յաճախ կ'ըսենք, որեւէ «զոհողութիւն» կատարելու:

Իւրաքանչիւր անհատ ունի սովորաբար զիրար չբացառող մէկէ աւելի ինքնութիւններ

Մերօրեայ բարդ ու փոխկապակցուած աշխարհին մէջ, իւրաքանչիւր անհատ ունի սովորաբար զիրար չբացառող մէկէ աւելի ինքնութիւններ, ներառեալ՝ գենդերային (gender), ցեղային (ռասայական), էթնիկական, կրօնական, դասակարգային, ինչպէս նաեւ՝ քաղաքացիական, արժեհամակարգային եւ այլն: Ասոնցմէ իւրաքանչիւրն աւելի կամ պակաս շեշտակիութեամբ կրնայ դրսեւորուիլ տարբեր պայմաններու ներքոյ: Եթէ իւրաքանչիւր անհատի՝ այս համատեղ, բայց տարբեր ինքնութիւնները փորձենք սանդղակի վերածել, ապա մեր կողմէ աներկբայ իբրեւ «սփիւռքահայ» դասուած տարբեր անձերու մօտ

համապատասխանաբար ո՞ր աստիճանին վրայ հանդես պիտի գայ անոր Էթնիկական, «հայ» ինքնութիւնը: Անկէ ալ պիտի բխի թէ նոյն անհատը ի՞նչ որակի ու քանակի «զոհողութիւն» մատուցելու պատրաստ է:

Գալով հայրենիքին հետ սփիւռքահայ անհատի առընչութիւններուն, այսինքն՝ անոնց, որոնք հաստատաբար կ'ընդունին իրենց «Յայ» ըլլալը, ապա անվարան կարելի է ակելցնել, որ սփիւռքահայ այդ զանգուածներուն մօտ «հայրենիքի» ընկալումը պարզորոշ, կամ ինչպէս Արեւելահայերը պիտի նախընտրէին ըսել՝ միանշանակ, չէ: «Յայրենիք» ըսելով բոլորը նոյն յստակ աշխարհագրական տարածքն ու քաղաքական իրավիճակը ի մտի չունին:

Յայ սփիւռքը կազմաւորուած է Մեծ Եղեռնէն առաջ

Յայ սփիւռքը կազմաւորուած է Յայկական Լեռնաշխարհէն եւ ակելի ուշ՝ Կիլիկիայէն արտագաղթի տարբեր ալիքներու հետեւանքով: Մեծ Եղեռնէն առաջ իսկ կենսունակ հայագաղութներ կային, որոնք գոյատեւեցին՝ երբեմն նորեկներով համալրուած, Առաջին համաշխարհային պատերազմէն ու Կիլիկիոյ պարպումէն ետք: Միայն 1960-ականներէն ետք է, որ Յայոց ցեղասպանութիւնը յետ-եղեռնեան սփիւռքին մէջ ինքնութեան համընդհանուր կիզակետ սկսաւ համարուի, նոյնիսկ՝ անոնց համար, որոնք Մեծ Եղեռնին առընչուող ընտանեկան պատմութիւններ չունէին: Այս փոփոխութիւնը յառաջացաւ երբ Յեղասպանութեան ճանաչման ինդիքը սկսաւ սփիւռքի մէջ գործող բոլոր քաղաքական հոսանքներուն աշխատանքային օրակարգը գլխաւորել: Այդ օրերուն, Արեւելահայաստանէն մեծ արտահոսքը դէպի սփիւռք տակաւին չէր սկսած:

«Յայրենիք» եզրին մեկնաբանութիւնը եւ տարակարծութիւններ՝ Յեղասպանութեան ճանաչման յաջորդելիք հաւանական քայլերուն շուրջ

Այսօր ալ, որքան ատեն, որ «Յայ դատ» ըսելով, կը շարունակենք Թուրքիայէն ու միջազգային հանրութենէն գլխաւորաբար պահանջել, որ բացէ ի բաց ճանչնան 1915-1916-ի տարագրութիւններուն ու ջարդերուն ցեղասպանական բնոյթը, այս նպատակին շուրջ վերջին տասնամեակներուն ո՛չ միայն սփիւռքի մէջ, այլ՝ աշխարհով մէկ գոյացած է հայկական համախոհութիւն: Միաժամանակ, սակայն, եւ մասամբ՝ կախեալ այն հանգամանքէն թէ տարբեր սփիւռքահայեր ի՞նչ մեկնաբանութիւն կը հաղորդեն «հայրենիք» եզրին, տարակարծութիւններ առկայ են այդ ճանաչման յաջորդելիք հաւանական քայլերուն շուրջ: Յետ-եղեռնեան սփիւռքին մէջ նկատելի թիւով Յայերու համար ակնկալուած պաշտօնական ճանաչումը թուրք պետութեան որդեգրած ներկայ կեցուածքին դէմ իրենց մերօրեայ պայքարին վերջակէտը պիտի ըլլայ: Յետեղեռնեան սփիւռքի ուրիշ հատուածի մը համար, սակայն, այդ ճանաչումը միայն սկիզբը պէտք է դառնայ պայքարի ակելի լուրջ հանգրուանի մը, որ պիտի ընդգրկէ ե՛ւ նիւթական ու մարդկային կորուստներու հատուցում ե՛ւ ներկայիս Թուրքիոյ մաս համարուող Պատմական Յայաստանի առնուազն որոշ տարածքներու վրայ հայկական քաղաքական գերիշխանութեան վերահաստատում: Այս տարբերութիւնը անպայմանօրէն կ'ազդէ տուեալ սփիւռքահայ խումբերուն ինքնութեան համապատասխան դրսեւորումներուն վրայ, որովհետեւ ինքնութիւնը սովորաբար կը բխի նա՛եւ քաղաքական տարբեր յանձնառութիւններէ եւ միաժամանակ կը կերտուի անոնցմով:

Արեւմտահայութեան ժառանգները չեն ուզեր տարբերիլ զիրենք հիւրընկալող հասարակութեան մեծամասնութենէն

Միջազգային ճանաչումը այսօր իրենց մղած պայքարի վերջը կը համարեն յատկապէս Արեւմտահայութեան այն ժառանգները, որոնք արդէն յաջողութեամբ հաստատուած են նոր երկիրներու մէջ, գոհ են իրենց կեանքէն, իրենց ծնած ու մեծցած միջավայրէն, զանկա իրենց հարազատ կը նկատեն, աւելի ու աւելի կ'ուզեն չտարբերիլ զիրենք հիւրընկալած հասարակութեան մեծամասնութենէն եւ այլեւս վերադարձի խնդիր չեն ո՛չ իրենց ապուպապերուն լքած բնակավայր Փոքր Ասիան, Արեւմտեան Հայաստանն ու Կիլիկիան, ո՛չ ալ Հայոց պատմական հայրենիքի այն հատուածը, որ ներկայիս հայկական գերիշխանութեան ներքոյ է, այսինքն՝ Հայաստանի կամ Լեռնային Ղարաբաղի Հանրապետութիւններուն տարածքը: Սփիւռքահայութեան այս հատուածը կրնայ տակաւին կառչած ըլլալ ներկայիս իր բնակավայրի հայ եկեղեցիին, հետամուտ ըլլալ անոր եւ անոր շուրջ հաւաքուած հայ համայնքի գոյատեւման ու բարգաւաճման, միաժամանակ՝ որոշ տարրական տուեալներ ամբարել հայ անցեալի ու մշակոյթի, յատկապէս՝ իր պապենական բնակավայրին մասին ու զանոնք փոխանցել յաջորդ սերունդին, կեանքի ընթացքին մէկ կամ երկու անգամ իբրեւ զբօսաշրջիկ այցելել Պատմական Հայաստան կամ Կիլիկիա, ինչպէս նաեւ ժամանակակից Հայաստան եւ Արցախ, երբեմն նուիրատուութիւններ կատարել Հայաստանի կամ Արցախի մէջ իրագործուող ծրագրի մը համար, բայց ո՛չ՝ շատ աւելին: Ան կանոնաւորաբար չի հետեւիր Հայապատկան զանգուածային լրատու միջոցներուն, քիչ հետաքրքրուած է ժամանակակից Հայաստանի ներքին կեանքի մանրամասնութիւններով, իսկ Ղարաբաղեան հակամարտութեան ռազմական ու բանակցային երեսակներուն մասին իր ունեցած տուեալները շատ մակերեսային են: Ան չի հաւատար սփիւռքահայ ուրոյն կրթահամակարգի մը ո՛չ միայն արդիւնաւետութեան, այլ յաճախ նոյնիսկ՝ առաքելութեան:

Ի հարկէ, արտակարգ իրավիճակներ կրնան յանկարծակիօրէն յօդս ցնդեցնել հարազատութեան եւ ապահովութեան զգացումը, ինչպէս վերջին տարիներուն պատահեցաւ Իրաքի եւ Սուրիոյ Հայութեան պարագային: Բայց, նոյն Սուրիահայութեան վարքագիծէն միաժամանակ տեսանք թէ նոյնիսկ պատերազմական աւերի եւ անհեռանկար քաղաքական պայմաններու ներքոյ, ան դիւրութեամբ չիրաժարեցաւ այն միջավայրէն, ուր տասնամեակներէ ի վեր խոր արմատներ նետած էր եւ նոյնիսկ երկիրը լքելէ ետք, շատ հայ գաղթականներ նախընտրեցին իրենց ապագան փնտռել Հիւսիսային Ամերիկայի, Արեւմտեան Եւրոպայի կամ Աւստրալիոյ մէջ՝ հաշուի առնելով վերջիններու տնտեսական առաւելութիւնները: Ուրեմն, եթէ Հայաստանի պետութիւնն ու սփիւռքի մէջ հայ ազգային գաղափարախօսութեամբ իսկապէս տոգորուած անձինք կ'ուզեն ժամանակակից Հայաստանը յետեղեռնեան սփիւռքին գլխաւոր կիզակետը դարձնել, անոնք պետք է իրենց հեռանկարային ծրագրերը մշակեն հաշուի առնելով այն հանգամանքը, որ Սփիւռքահայութեան ցարդ ներկայացուած այս ստուար հատուածին հոգիներն ու սրտերը գրաւելու համար Հայաստանի Հանրապետութեան մրցակիցներն են ո՛չ միայն այն հիւրընկալ երկիրները, ուր կայուն հայազաղութներ հաստատուած են տասնամեակներէ ի վեր, այլեւ աշխարհի տարածքին տնտեսապէս մրցունակ եւ աւելի բարգաւաճ պետութիւնները եւս, որոնք ներգաղթողներ կ'ընդունին:

Հայաստանը՝ շատ մը Սփիւռքահայերու հաւատարմութեան առաջին կայան դառնալու համար պետք է ըլլայ նաեւ միջազգային հարթակներու վրայ մրցունակ երկիր

Ժամանակակից Հայաստանին նախնեաց հայրենիքէն մնացած միակ ինքնիշխան հատուածը ըլլալու փաստը բաւարար չէ շատ Սփիւռքահայերու համար, որ իրենց ապագան կապեն անոր հետ: Հայաստանը անոնց հաւատարմութեան առաջին կայանը դառնալու

համար պետք է ըլլայ նաեւ միջազգային հարթակներու վրայ մրցունակ երկիր: Գուցէ Հայաստանին բաւարարէ Սփիւռքահայութեան այս հատուածէն մի քանի սերունդ որոշակի օգուտ ստանալու հնարաւորութիւնը՝ մինչեւ անոնց վերջնական ձուլումը իրենց հիւրընկալ հասարակութիւններուն մէջ: Հայաստանի կառավարութեան վերջին տարիներուն մշակած որոշ ծրագրերը արդէն իսկ միտուած են Սփիւռքահայութեան այս հատուածը որոշ չափով Հայաստանով շահագրգռելու՝ իբրեւ նախնեաց հայրենիք ու միաժամանակ միջազգային գետնի վրայ ճանչցուած երկիր: Այդ ծրագրերը ուրիշ պետութիւններու մէջ արդէն իսկ արմատաւորուած Հայերը հայրենադարձելու ուղղակի նպատակ չեն հետապնդեր: Սփիւռքահայ այն գործիչները, սակայն, որոնց գործունեութեան նպատակակէտն է այսպէս ըսած «Հայը Հայ պահելը», ի վերջոյ պիտի յանձնուին այն դառն իրականութեան թէ իրենց ամբողջ իրագործածը՝ գործընթացն առաւելագոյնը դանդաղեցնելն էր եւ անխուսափելի վերջնարարը ուշացնելը:

Ժամանակակից հայ սփիւռքի տեսութեան հարցերով զբաղող շարք մը մասնագետներ տեղին չեն համարեր սփիւռքներու համար վերջնակէտ տեսնելը կամ անոնց վերջնական ձուլումն անխուսափելի համարելը: Անոնք ցոյց կու տան թէ գաղթական շատ խմբաւորումներ (մեր պարագային՝ Պատմական Հայաստանի ու Կիլիկիոյ տարածքէն տարբեր պատճառներով հեռացած Հայերը) ժամանակի ընթացքին կը սփիւռքանան (diasporization), այսինքն՝ թէեւ անոնք գործնապէս կը հրաժարին վերադարձի գաղափարէն, բայց տակաւին բազմաթիւ սերունդներ կը շարունակեն իբրեւ հաւաքականութիւն գոյատեւել գիրենք հիւրընկալած պետութիւններուն կամ հասարակութիւններու գիրկէն ներս՝ գիտակցաբար պահպանելով իրենց որոշ ընդհանուր յատկանիշերը[7]:

Անձնապէս, որակական տարբերութիւն չեմ տեսներ իմ կողմէս ձուլումին իբրեւ վերջնակէտ շեշտադրուելուն եւ գործակիցներուս կողմէ Հայոց պատմութեան մէջ սփիւռքացածութեան (կամ ինչպէս նախապէս կ'ըսէին՝ հայ գաղթավայրերուն) արդէն իսկ դարերէ ի վեր շարունակական երեւոյթ ըլլալը ընդգծուելուն միջեւ: Նշելով ձուլման վախճանակէտն ըլլալը, երբեք այդ գործընթացին համար տիպաբանութիւն չեմ ներկայացուցած, ո՛չ ալ գուշակած եմ ընդհանուր տիպաբանական կամ տարբեր գաղութներու համար առանձին-առանձինն դէպի ամբողջական ձուլում ճանապարհի մօտաւոր ժամանակացոյց, քանի որ ո՛չ միայն հիւրընկալող տարբեր երկիրներու քաղաքական, հասարակական ու մշակութային պայմանները բազմազան են, այլ որովհետեւ հայ պատմական ժողովրդագրութեան հիմնական յատկանիշերէն մէկն ալ յաճախ գաղութի մը շատնալն ու հզօրանալը ուրիշ նօսրացողի մը հաշուոյն եղած ըլլալն է: Այդ գործընթացներն ու անոնց յստակ ժամանակացոյցը շատ դժուար է կանխատեսել:

Առաւել եւս, ընդգծումս թէ բոլոր սփիւռքահայ համայնքներն ի վերջոյ, առնուազն՝ տեսականօրէն, դատապարտուած են ձուլման, պետք չէ երբեք մեկնաբանել որպէս այդ գործընթացը մեր իսկ կողմէ արհեստականօրէն արագացնելու կոչ, ո՛չ ալ ժխտում այն հանգամանքին թէ Հայոց պատմութեան աստեղային բազմաթիւ ժամեր իրականացած են ու դեռ կրնան իրականանալ Հայաստանի սահմաններէն դուրս: Մեր անձնական կեանքէն ներս ալ, բոլորս կը գիտակցինք մեր մահկանացու ըլլալը, բայց, երբ հիւանդանանք, բոլորս ալ բժիշկին կը վազենք: Ո՛չ ալ կը ձգտինք արագացնել մեր մերձաւորներուն մահը՝ գիտակցելով, որ թէ՛ նորածին մանուկները, թէ՛ ալեհեր ծերունիները տակաւին տալիք բաներ ունին իրենց շրջապատին: Այստեղ դարձեալ, ըստ իս, հարցը կը բխի Հայութեան ընդհանուր կարողականութիւնը ճշգրիտ կարենալ հաշուարկելու եւ երագային, անիրականանալի բեմագրերէ (scenario) խուսափելու անհրաժեշտութենէն:

Չանագան նպատակներով հայաստանեան քաղաքացիութեան դիմողները կամաց-կամաց աւելի հարազատ պիտի զգա՞ն Յայաստանի հանդէպ

Սակայն, եթէ Յայաստանը նա՛եւ կարողանայ դուրս գալ ներկայիս տնտեսական իր տեղապտոյտէն, սկսի արձանագրել կայուն տնտեսական աճ, դառնայ իրաւական պետութիւն, ուր բոլորը քիչ թէ շատ իրողապէս հաւասար ըլլան իրենց իրաւունքներով ու պարտականութիւններով՝ այսպիսով վերաճելով միջազգային հարթակներու վրայ աւելի մրցունակ պետութեան մը, այս դրական տեղաշարժերը՝ Նոյնիսկ առանց Յայաստանի պետութեան կողմէ յաւելեալ ջանքի, աւելի պիտի ջերմացնեն վերոյիշեալ յետ-եղեռնեան սփիւռքահայ հատուածին սրտերը ժամանակակից Յայաստանի հանդէպ, զանկապ պիտի մղեն աւելի առընչակից ըլլալու Յայոց երկրի առօրեային, Նոյնիսկ՝ օր մը վերջնապէս Յայաստան հաստատուելու մասին մտածելու: Նկատի առնենք, որ Լիբանանի մէջ այս օրերուս որոշ Յայեր հայաստանեան քաղաքացիութիւն ստանալով հետաքրքրուած են գլխաւորաբար այն յոյսով, որ հայաստանեան անձնագիրով իրենց համար աւելի հեշտ պիտի ըլլայ ամերիկեան կամ շենկենեան մուտքի անցաթուղթ ստանալը: Այդ անձնագիրն ստանալէ ետք, սակայն անոնք միաժամանակ կամաց-կամաց աւելի հարազատ պիտի զգա՞ն Յայաստանի Յանրապետութեան հանդէպ: Բարձրացուցած այս անմիջական եւ վերոյիշեալ, երկարաժամկետ գետնի վրայ եւ աւելի համապարփակ հարցումներս այսօր կրնան տեսական թուիլ: Բայց, այս պարբերութեան սկիզբը ուրուագծուած լաւատեսական բեմագրի իրականացման պարագային, անոնք պէտք է յատուկ ուսումնասիրութեան ենթարկուին՝ գործադրուող քաղաքականութիւնն աւելի մշակելու եւ աւելի արդիւնաւետ դարձնելու յոյսով:

Վերադարձի գաղափարին գործնապէս հաւատացող Սփիւռքահայերը

Բայց յետեղեռնեան սփիւռքին մէջ կան նաեւ տակաւին վերադարձի գաղափարին գործնապէս հաւատացող եւ ո՛չ թէ ատիկա մեքենականօրէն՝ պարզապէս իբրեւ ընդունուած կարգախօս կրկնող Սփիւռքահայեր»: Ասոնց թիւը գուցէ աւելի քիչ է քան անոնց, որոնք արդէն համակերպած են ուշ կամ կանուխ ծուլման գաղափարին: Միաժամանակ, սակայն, ասոնք շատ յաճախ, տարբեր հայագաղութներու մէջ աւելի գործօն տարրը կը կազմեն: Ուստի, համապատասխան գաղութներէ ներս իրենց ընդհանուր ազդեցութիւնն աւելի է քան իրենց տոկոսաքանակը:

Որոշ մարդոց համար՝ ժամանակակից Յայաստանն ու Արցախը չեն կրնար հանդիսանալ Արեւմտահայաստանը կամ Կիլիկիան փոխարինողը

Այս խմբաւորման մէջ որոշ մարդոց համար միա՛կ իտեալական վերադարձը դէպի իրենց պապենական բնակավայրն է, Արեւմտահայաստանը կամ Նոյնիսկ Կիլիկիան՝ երբ ի հարկէ օր մը արմատական փոփոխութեան վերանթարկուի Միջին Արեւելքի ժամանակակից քաղաքական քարտէսը: Այս խմբաւորման համար ժամանակակից Յայաստանն ու Արցախը Արեւմտահայաստանը կամ Կիլիկիան փոխարինողը չեն կրնար հանդիսանալ: Թէեւ քաղաքական ներկայ իրադրութեան մէջ իրենց ցանկութեան իրականանալը մօտիկ ապագային շատ քիչ հաւանական է, կարելի չէ այս հատուածին դերակատարութիւնը զանց ընել յետեղեռնեան սփիւռքահայ քաղաքական քարտէսը գծագրելու ժամանակ: Անոնք շատ յաճախ համայնքային կեանքը կազմակերպողներու առաջին շարքերուն վրայ են:

Դէպի պապենական հողեր հասնելու ճանապարհին, այս խումբը կարելի է բաժնել եւս երկու ենթամասի՝ անոնք, որոնք այդ գործընթացը կը պատկերացնեն ժամանակակից

Հայաստանի պետութենէն ամբողջովին անկախ եւ անոնք, որոնք 1991-ին վերանկախացած Հայաստանն ու Լեռնային Ղարաբաղի համար ընթացող պայքարը կը սեպեն Նոյն Նպատակին հասնելու համար հանգրուանային եւ գուցէ անհրաժեշտ քայլ մը:

Կան նաեւ ժամանակակից Հայաստանն ու Արցախը իբրեւ Հայ դատի համընդհանուր լուծման համար հանգրուանային յառաջընթաց համարող Սփիւռքահայերը

Այս գեկուցման շրջանակէն ներս, միասնաբար պիտի քննարկուին ժամանակակից Հայաստանն ու Արցախը իբրեւ Հայ դատի համընդհանուր լուծման համար հանգրուանային յառաջընթաց համարողներն ու այն Սփիւռքահայերը, որոնց համար հետաքրքրութեան առաջին, Նոյնիսկ կարելի է ըսել՝ միակ, առարկան ժամանակակից Հայաստանն է՝ թերեւս Արցախով միասին: Այս վերջին հատուածին կը պատկանին այն յետեղեռնեան Սփիւռքահայերը, որոնք գործնապէս հրաժարած են Արեւմտահայաստանի կամ Կիլիկիոյ վերադարձը քաղաքական նպատակ համարելէ, բայց ամբօրէն կառչած ըլլալով իրենց հայկական ինքնութեան, ժամանակակից Հայաստանին մէջ կը տեսնեն հայ ինքնութիւնը կենսունակ պահելու ատակ աշխարհագրական միակ տարածքը: Անոնք յաճախ կը մտմտան Հայաստան հաստատուելու մասին՝ միայն թէ յանուն ազգային ինքնութեան պահպանումին՝ իրենց երազած տեղափոխութիւնը չըլլայ իրենց եւ իրենց ընտանիքին տնտեսական ու կենցաղային բարօրութեան, իրենց զաւակներուն ստանալիք կրթութեան որակին հաշուին[8]:

Այս երկու խումբերը կրնան որոշ պարագաներու մարտավարական հակասութիւններ ունենալ, օրինակ՝ եթէ ապագային վերստին քաղաքական քննարկման հարթակ վերադառնայ հայ-թրքական 2009-ի փորձաքննարկները վաւերացնելու հարցը: Այլապէս, երկու խումբերն ալ ժամանակակից Հայաստանէն ունին Նոյն ակնկալիքը՝ զանկա տեսնել բարգաւաճ ու մրցունակ երկիր մը եւ շատ յաճախ կը ցանկան անմիջական մասնակիցը դառնալ երկրի արդիականացման ու զարգացման գործընթացին՝ ի հարկէ եթէ աստիկա ընելու համար իրենց թոյլտուութիւն ու գործնական ուղղութիւն տրուի: Աւելի քան յետեղեռնեան սփիւռքի միւս շերտերը, այս երկու խումբերը կանոնաւորաբար կը հետեւին Հայաստանի ամբնօրեայ զարգացումներուն՝ առնուազն սփիւռքահայ լրատու միջոցներու եւ Հայաստանէն սփռուող հեռատեսիլի կայաններուն միջոցով, բայց յաճախ նաեւ՝ օրական որոշակի ժամանակ տրամադրելու գնով կարողալով հայաստանեան մէկ կամ ավելի, երբեմն քաղաքական շատ տարբեր դիմագիծ ունեցող լրատուական կայքէջեր: Միաժամանակ, այս երկու խումբերուն ներկայացուցիչները կը ձգտին ավելի յաճախ այցելել Հայաստան եւ Արցախ: Անոնցմէ մաս մը տարբեր նպատակներով արդէն իսկ բաւական երկար ժամանակ ապրած, ուսանած կամ աշխատած է Հայաստանի մէջ: Կան նաեւ Հայաստանի մէջ բնակարան գնածներ, ուր կ'անցընեն տարին մի քանի շաբաթ կամ մի քանի ամիս:

Այս գեկուցման վերջին հատուածը պիտի կեդրոնանայ այս երկու խումբերուն ժամանակակից Հայաստանի պետական, քաղաքական ու հասարակական շրջանակներու հետ փոխյարաբերութիւններուն ներկայ իրավիճակին վերլուծման վրայ:

Կամ համակերպիլ աստիճանական ձուլման, կամ ալ յուսալ, որ օր մը պայմաններն ավելի ձեռնտու կ'ըլլան Հայաստանի մէջ

Մինչ այդ, սակայն, եւ պարզապէս ընդհանուր պատկերը կիսաւարտ չձգելու համար, շատ կարճ անդրադարձ մը ընենք Սփիւռքահայութեան մնացեալ հատուածներուն, առաջին հերթին՝ այն Նոր ալիքներուն, որոնք 1975-էն ետք Հայաստանէն զանգուածային

արտագաղթի եւ քիչ մը աւելի ուշ՝ Ազերպայճանէն բռնագաղթի հետեւանք էին: Մեր խորհրդածողովին մէջ միլիոնն անցնող Հայութեան այս ստուար հատուածը դժբախտաբար ներկայացուած չէր: Սփիւռքահայ այս զանգուածին առանձնայատկութիւններուն շատ աւելի նուազ ծանօթ ըլլալով, պիտի բաւարարուիմ հպանցիկ մի քանի նշումով: Չեմ կարծեր թէ Ազերպայճանէն բռնագաղթուած Հայերը քաղաքական նպատակ յայտարարած են վերադառնալ Պաքու եւ Սումկայիթ կամ նոյնիսկ Շամխոր ու Գանձակ, հակառակ անոր, որ Հայերն աւանդաբար վերջիններս Պատմական Հայաստանի մաս կը համարեն: Անոնք հաշտուած ըլլալ կը թուին իրենց ծննդավայրի կորուստին: Հայաստանէն վերջին 40-45 տարիներուն արտագաղթածներուն համար ալ, կարծեմ, չկայ մերօրեայ Հայաստանի պետական կամ Արցախի սահմաններէն դուրս Պատմական Հայաստանի մէկ այլ շրջան վերադառնալու ընտրանք: Ուրեմն, ի տարբերութիւն յետ-եղեռնեան սփիւռքին, հայ սփիւռքի համեմատաբար այս նոր հատուածին համար ընտրանքները պարզապէս երկուքն են՝ կամ համակերպիլ աստիճանական ձուլման՝ մինչ այդ որոշ ժամանակ պահպանելով համայնքային կառոյցներ, նաեւ՝ մասնակի կապ Հայաստանի Հանրապետութեան հետ, մանաւանդ եթէ հոն մերձաւոր ազգականներ ունին, կամ ալ յուսալ, որ օր մը պայմաններն աւելի ձեռնտու կ'ըլլան ժամանակակից Հայաստանի մէջ (վերա)հաստատուելու համար: Հայաստանէն ու Ազերպայճանէն մեկնած Հայերը աւելի քիչ տրամադրուած են ուղղակի համագործակցելու Հայաստանի պետական կառոյցներուն հետ: Անոնց կապը գլխաւորաբար իրենց հայաստանաբնակ հարազատներուն հետ է եւ իրենց դրամական փոխանցումները (remittance) անուրանալի դեր կը խաղան Հայաստանի տնտեսութեան մէջ:

Նախկին խորհրդային հանրապետութիւններուն մէջ բնակող Հայերը «սփիւռքահայ» կը համարուին Հայաստանի մէջ

Այսօր Հայաստանի մէջ «սփիւռք» կը համարուին նաեւ նախկին խորհրդային հանրապետութիւններուն մէջ բնակող Հայերը՝ հնաբնակներ եւ 1991-էն ետք Հայաստանէն ու Ազերպայճանէն այնտեղ արտագաղթածներ: Մինչեւ խորհրդային Միութեան տարբադադրումը, համայնավար իշխանութիւնները խստիւ դեմ էին «ներքին սփիւռք» ձեւակերպման: Այս անհատները կամ փոքրիկ համայնքները սփիւռքացան քաղաքական սահմաններու փոփոխութեան հետեւանքով՝ առանց փոխելու իրենց բնակավայրը: Այստեղ եւս առկայ հիմնական երկու ընտրանքներն ըլլալ կը թուին աստիճանական ձուլումն ու ապագային Հայաստան (վերա)հաստատուիլը:

Ջաւախահայութեան պարագան

Ջաւախքի Հայութիւնը՝ իրաւականօրէն վրացահայութեան մէկ մասն ըլլալով, գործնապէս շատ տարբեր է Թիֆլիս եւ այլուր բնակող Հայերէն՝ հայկական պետութեան իր սահմանակցութեամբ, հայ բնակչութեան խտութեամբ եւ պատմական այն յիշողութեամբ թէ շրջանն աշխարհագրականօրէն միջնադարեան Մեծ Հայքի մէկ մասն էր: Խորհրդային իշխանութեան առաջին իսկ տարիներէն Ջաւախքի Հայերը շարունակաբար սերտ կապեր պահպանած են հայկական հանրապետութեան հետ: Շատ Ջաւախահայեր տեղափոխուած են Հայաստան՝ այնտեղ յաջողութեան աւելի մեծ հեռանկարներ տեսնելով, եւ այս գոյգ գործընթացները կը շարունակուին 1991-էն ետք ալ: Ըստ իս, Ջաւախահայութիւնը կարելի է հայկական սփիւռքի միւս բաղադրիչներուն հաւասար դասել միայն միջազգային-իրաւական առումով: Որքան ատեն, որ բաց կը մնայ հայ-վրացական պետական սահմանը, Ջաւախքի կապերն Հայաստանի հետ աւելի սերտ ըլլալու ուժականութիւնն ունին քան որեւէ այլ հայագաղթի:

Թրքահայը՝ «սփիւռքահայ»

Ի վերջոյ, ներկայիս Թուրքիոյ տարածքին վրայ բնակող եւ Պոլսոյ հայ առաքելական, կաթողիկէ եւ աւետարանական կրօնական կառույցներուն ենթակայ Հայուֆիլին երկիմաստ կեցուածք ունի իր «սփիւռքահայ» ըլլալ-չըլլալուն հանդէպ: Թուրքիոյ, Նոյնիսկ՝ Պոլսոյ մէջ բնակող բազմաթիւ Հայեր կտրականօրէն կը մերժեն «սփիւռքահայ»-ու պիտակը՝ առարկելով թէ իրենք կ'ապրին իրենց պապենական հողերուն վրայ: Այսուհանդերձ, այս հանրութեան գործնական կապերը Երեւանի հետ շատ տարբեր չեն սփիւռքի միւս աշխարհագրական հատուածներէն: Ազգ-պետութիւններու դարաշրջանին մէջ, որ Թուրքիան թեւակոխած է Ի. դարու սկիզբէն, քաղաքական մեծամասնութիւնը լրջօրէն կը վերահսկէ թուական ու քաղաքական փոքրամասնութիւններուն (ներառեալ՝ պոլսահայութիւնը) մշակութային ազատութիւնները, Նոյնիսկ՝ եթէ անոնք կը բնակին իրենց Եթնոսի բնօրրանին մէջ: Պոլսահայութեան համար եւս գործնական ընտրանքն այսօր թուրք հասարակութեան մէջ աստիճանաբար ձուլուելու եւ արդէն իսկ հայկական ամուր համայնքներ ունեցող արեւմտեան երկիրներ գաղթելու միջեւ է: Զիչ են Հայաստան կամ Արցախ հաստատուելու երազ փայփայողները[9]:

Հայաստանով լրջօրէն հետաքրքրուած հատուածին ու Հայաստանի կառավարութեան եւ հասարակութեան փոխյարաբերութիւնները

Վերադառնանք, ինչպէս խոստացանք վերեւ, սփիւռքի մէջ Հայաստանով լրջօրէն հետաքրքրուած հատուածին ու Հայաստանի կառավարութեան եւ հասարակութեան փոխյարաբերութիւններուն, յատկապէս՝ անոնց փոխադարձ ակնկալիքներուն: Այս երկու հատուածներն են, որ ամենաշատ կը յարաբերին մէկմէկու հետ եւ անոնց միջեւ է, որ բնականաբար ամենաշատ կը յառաջանան նաեւ փոխադարձ յուսախաբութիւններն ու մէկ-մէկ նաեւ՝ հրապարակային մեղադրանքները: Վերեւ նշեցինք արդէն թէ երկու տարբեր խումբերէ բաղկացած այս հատուածը կ'ուզէ ունենալ բարգաւաճ ու մրցունակ Հայաստան մը ու պատրաստ է անմիջական մասնակիցը դառնալու անոր արդիականացման ու զարգացման գործընթացին: Միաժամանակ, սակայն, ինչպէս սփիւռքի միւս՝ Հայաստանին Նուազ առընչակից հատուածները, սփիւռքահայ այս երկու խումբերն ալ կը յատկանշուին իրենց ապրած երկիրներուն, իրենց շրջակայ հասարակութիւններուն թողած քաղաքական, քաղաքացիական, տնտեսական, մշակութային ու արժեհամակարգային տարատեսակ ազդեցութիւններով: Անոնց անդամները եւս ունին կրօնական, դասակարգային եւ այլ տարբերութիւններ: Այս բոլորը պատճառ կը հանդիսանան, որ անոնց անդամները տարբեր արագութիւններով մերուին հայաստանեան հասարակութեան հետ: Միաժամանակ, այս երկու խումբերուն տարբեր անդամներուն երազած ու պատկերացուցած կենսունակ Հայաստանի մանրամասն յատկանիշները եւս յաճախ իրարու նման չեն, որոշ պարագաներու՝ Նոյնիսկ հակոտնեայ կրնան ըլլալ: Առաւել եւս, անոնցմէ ոմանց ակնկալիքները կրնան հակառակ ըլլալ Նոյնիսկ Հայաստանի օրուան իշխանաւորներուն նախընտրութիւններուն եւ ակնկալութիւններուն:

Սփիւռքի աւանդական կազմակերպութիւնները քիչ անգամ փորձած են ազդել Հայաստանի մէջ գոյացած կառավարման համակարգին վրայ

Կան սփիւռքահայ կազմակերպութիւններ, որոնք 1988-ի դեկտեմբերեան երկրաշարժի օրերէն շարունակաբար կ'օժանդակեն Հայաստանին: Այսպիսի մեծածաւալ եւ երկարաշունչ օժանդակութիւն անհնարին պիտի ըլլար, ի հարկէ, առանց հաւանութեանը

Նոյն ժամանակաշրջանի Հայաստանի իրերայաջորդ իշխանութիւններուն: Հաւանաբար սա է հիմնական պատճառը, որ տրամադրուած այս օժանդակութեան առիժի բաժինը կազմած են բարեսիրական բնոյթի եւ երկրի ներքնակառոյցի բարելաման միտուած քայլերը: Սփիւռքի աւանդական կազմակերպութիւնները քիչ անգամ փորձած են հասարակութեան աւանդական եւ ընդհանրապէս պահպանողական ընկալումներէն դուրս համարուող օժանդակութիւններ տրամադրել կամ փորձել ազդել Հայաստանի մէջ գոյացող կառավարման համակարգին վրայ: Առաւել, այս կազմակերպութիւններէն ոմանք սերտօրէն առնչուած են յետեղեռնեան սփիւռքի աւանդական, կրօնական ու կուսակցական կառոյցներուն հետ եւ դէպի Հայաստան ուղղուող իրենց օժանդակութիւնը՝ «հոգու պարտք» ըլլալու կողքին, նաեւ փորձ է Հայաստանի մէջ իբրեւ կազմակերպութիւն վերարմատաւորուելու եւ հոն նոր հետեւորդներ ապահովելու: Այս ամէնն ի հարկէ թոյլատրուած է ժամանակակից Հայաստանի օրէնսդրութեամբ, բայց գործնական գետնի վրայ ան իր ազդեցութիւնը կը թողու օժանդակութիւն ուղարկող կազմակերպութիւններուն եւ օրուան հայաստանեան իշխանութիւններուն փոխարաբերութիւններուն վրայ, առաջիներս մղելով, որ վերջիներէս նուազ պահանջկոտ ըլլան՝ ուղարկուած օժանդակութեան արդիւնաւետութիւնը քննելու եւ արժեւորելու ընթացքին:

Միաժամանակ, կան համեմատաբար փոքր կազմակերպութիւններ, սովորաբար՝ ակէի նոր եւ յաճախ՝ անհատի մը նախաձեռնողական ոգիին արդիւնք, որոնք նոյնպէս երկար տարիներ շարունակ օժանդակութիւն կը հասցնեն Հայաստան եւ Արցախ: Այս կազմակերպութիւններուն ալ նպատակները հաւանաբար տարաբնոյթ են, բայց որոշ մասնագետներ անոնց ծնունդն ու յարատեւումը կը կապեն սփիւռքի մէջ սերնդափոխութեան հետ, երբ նորերն այլեւս համաձայն չեն հիներուն ստեղծած կազմակերպութիւններուն առաջնահերթութիւններուն հետ: Սփիւռքահայ այս փոքր կազմակերպութիւններուն աշխատանքներուն՝ իբրեւ վճարովի մասնագետ կամ ժամանակաւոր կամաւոր, յաճախ կը մասնակցին նաեւ որեւէ սփիւռքեան կազմակերպութեան մէջ շարունակական գործունեութիւն չծաւալող հայ անհատներ: Այս փոքր կազմակերպութիւններուն տրամադրած օժանդակութիւնը սովորաբար նպատակաւորուած կ'ըլլայ դէպի մէկ կամ ընդամէնը մի քանի բնագաւառ: Սակայն, այս տիպի օժանդակութիւններն ալ հեզասահ ընթանալու համար պէտք է զգուշանան որոշակի բնագաւառներէ, որոնք կրնան անհաճոյ թուիլ օրուան իշխանաւորներուն:

Սփիւռքահայ անհատներն ու կազմակերպութիւնները կրնան Հայաստանին բացայայտ կերպով օգտակար ըլլալ, եթէ իշխանութիւնները թոյլատրեն ասիկա

Ի վերջոյ, սփիւռքահայ անհատներն ու կազմակերպութիւնները՝ անկախ իրենց համապատասխան ցանկութիւններէն, կրնան Հայաստանին բացայայտ կերպով օգտակար ըլլալ միայն այնքան, որքան Հայաստանի մէջ քաղաքական իրադրութեան տէրը եղող անձինք կը թոյլատրեն ասիկա: Անցեալ 25-30 տարիներուն յետ-եղեռնեան աւանդական սփիւռքէն դէպի Հայաստան ուղարկուած օժանդակութեան գերազանցապէս նիւթական բնոյթի ըլլալը բազմիցս քննարկուած է եւ երբեմն ալ՝ քննադատուած: Բայց, հաշուի առնելով Հայաստան-սփիւռք յարաբերութիւններուն բնականօրէն անհրաւահաւասար բնոյթը, երեւի այդ տիպի օժանդակութիւնն ամենահեշտ իրագործուողն էր: Նիւթական օժանդակութիւններով գործադրուելիք ծրագրերը մեծ մասամբ կ'առաջարկուին Հայաստանէն: Եթէ սփիւռքահայ նուիրատուն բաւարարուած է, որ իր տրամադրած օժանդակութիւնը ընդհանուր առմամբ արդիւնաւետ կը ծառայէ իր նպատակին, ապա կը շարունակէ օժանդակել եւ ատոր իրագործումը վստահիլ Հայաստանի մէջ

պատասխանատուներու: Այլապէս, ան սովորաբար լռիկ-մնջիկ կը հեռանայ այս ասպարէզէն:

Հայաստանի կառավարման, ընտրական, դատական, մարդկային իրաւանց, Նոյնիսկ կրթական ծրագրերու արդիականացման ուղղուած օժանդակութիւն չէ կատարուած Սփիւռքէն

Եթէ անցնինք օժանդակութեան այլ տեսակներու, ապա Նախնական համախոհութիւն է անհրաժեշտ իր օժանդակութիւնը կամ խորհրդատու դառնալու պատրաստակամութիւնն առաջարկող Սփիւռքահայուն եւ այդ օժանդակութիւնը կամ խորհուրդը ստանալիք բնագաւառի հայաստանեան ղեկավարութեան միջեւ: Սփիւռքէն գումարներ եւ այլատեսակ օժանդակութիւն Հայաստան չեն հոսած երկրի կառավարման, ընտրական, դատական, մարդու եւ բոլոր տեսակի փոքրամասնութիւններու քաղաքացիական իրաւունքներու բարելաւման, Նոյնիսկ կրթական ծրագրերու արդիականացման ուղղութեամբ, որովհետեւ իշխանաւորները շատ յաճախ յետին միտքեր կը տեսնեն այդպիսի Նախաձեռնութիւններու ետին[10]: Առհասարակ, սփիւռքահայ կամաւոր օժանդակողը կրնայ շատ համոզուած ըլլալ թէ իր առաջարկած մեթոտը կամ լուծումներն անելի արդիւնաւետ են քան անոնք, որոնք այսօր Հայաստանի մէջ կը կիրարկուին զինք հետաքրքրող բնագաւառին մէջ: Ան թերեւս հեշտութեամբ կրնայ երրորդ կողմեր ալ համոզել, թէ իր առաջարկածն է Նախընտրելին, բայց առաջարկն իրագործելու կամ անտեսելու բանալին ի վերջոյ բացառապէս Հայաստանի մէջ պաշտօնատար անձերու ձեռքն է:

Հայաստանէն սփիւռքին շատ հրաւերներ եղած են տրուող օժանդակութիւնը նկատարող չսահմանափակելու մասին: Անոնցմէ վերջինը այս տարուան Փետրուար 27-ին վարչապետ Կարէն Կարապետեանի կոչն էր[11], սակայն այն եւս՝ հակառակ իր թերեւս աննախադէպ տարողունակութեան, ո՛չ մէկ ուղեցոյց (ճանապարհային քարտէս) կը պարունակէր բարեփոխման համար անհրաժեշտ ոլորտները ինչպիսի՛ մեքանիզմով որոշելու եւ յետագային որոշուածը ինչպէ՛ս իրագործելու մասին:

Հայաստանի՝ քաղաքական, գաղափարախօսական ու մշակութային ամբողջ բազմազանութեամբ ներկայացման հարցը

1991-ին Հայաստանի վերանկախացումէն ետք սփիւռքի հետ յարաբերութիւններու քննարկումը եւ մեծ մասամբ Նաեւ անոնց գործնականացումը դրուած է գործադիր իշխանութեան ուսերուն: Ներկայ Հայաստանը՝ ըստ իր Սահմանադրութեան, Ժողովրդավարական պետութիւն է: Երկրի ղեկավարման մէջ մեծ դեր վերապահուած է իրարու դէմ, հաւասար պայմաններու ներքոյ մրցելիք կուսակցութիւններուն: Այս կուսակցութիւնները՝ ունենալով տարբեր աշխարհահայեացքներ, հաւանական է, որ Նաեւ տարբեր պատկերացումներ որդեգրեն Հայաստան-սփիւռք փոխյարաբերութիւններուն վերաբերեալ: Ժողովրդավարութեան դասական ըմբռնման համաձայն, կառավարութեան քաղաքականութիւնը՝ իր անխուսափելի վերիվայրումներով, պիտի յստականար միջկուսակցական բանավեճի ընթացքին՝ ընտրութիւններու ժամանակ քուէարկողներուն անմիջական յանձնարարականներով: Բայց Հայաստանը՝ 1995-էն առ այսօր չէ կրցած Ժողովուրդի համընդհանուր վստահութեան արժանանալ, արդար եւ օրինական ընտրութիւններ կայացնել, որու հետեւանքով ալ 1996-էն սկսեալ Հայաստանի բոլոր Նախագահները անօրինակարգ համարուած են իրենց քաղաքացիներուն կարեւոր մէկ մասին, ինչպէս եւ երկրէն ներս գործող շարք մը ազդեցիկ քաղաքական ուժերու կողմէ:

Այս իրողութիւնն արգելք հանդիսացած է, որ հայրենիքն ու սփիւռքը մեկտեղելու առաջադրանքով կազմակերպուած բոլոր մեծ հաւաքներուն Յայաստանը ներկայանայ իր քաղաքական, գաղափարախօսական ու մշակութային ամբողջ բազմազանութեամբ: Ընդդիմադիր բազմաթիւ ուժեր բացակայած են այս հաւաքներէն ու վերջիններս վերածուած են Յայաստանի պետական պաշտօնեաներու եւ սփիւռքէն հրաւիրուած կազմակերպութիւններու եւ անհատներու միջեւ երկխօսութեան: Գուցէ հայաստանեան կողմի ամբողջական ներկայացուցչականութեան բացակայութեան հետեւանքով է, կամ ալ՝ Յայաստանէն եւ սփիւռքէն մասնակիցները մասամբ կաշկանդող աւելի խոր բարոյահոգեբանական պատճառներու, որ այս հաւաքներու օրակարգէն դուրս մնացած են բազմաթիւ հիմնահարցեր, ինչպէս՝ սփիւռքեան տարբեր հատուածներու ակնկալիքներուն շարադրումը Յայաստանէն, կամ հակառակը՝ Յայաստանի հասարակութեան այլազան շերտերուն սպասումները աշխարհասփիւռ Յայրենիէն, կամ թէ ինչպէ՛ս պետք է վերաբերիլ եթէ այդ երկու հատուածներէն մէկը համաձայն չըլլայ միւսի օրակարգին: Չեն քննարկուած նաեւ այն պայմանները, որոնց առկայութեան պարագային աւելի շատ պիտի ըլլար ներգաղթը եւ յետեղեռնեան, աւանդական եւ նոր, յետխորհրդային սփիւռքներէն: Ի հարկէ, այսպիսի հաւաքներ կամ հայկական պետականութիւնը միայնակ ի վիճակի չեն այս բոլորը լուծելու, բայց արժէր որ այս տիպի հաւաքներով հիմքերը դրուէին այս լրջագոյն հարցերուն մանրագնին, գիտական ուսումնասիրութեան եւ անոնց լուծումներ գտնելու քննարկման:

Յայաստանի մէջ իշխող կուսակցութեան եւ պետական վարչամեքենային միջեւ սերտաճման ազդեցութիւնը Յայրենիք-սփիւռք յարաբերութիւններու մշակման մեքանիզմին վրայ

Առաւել եւս, Յայրենիք-սփիւռք յարաբերութիւններու մշակման մեքանիզմին վրայ սկսած է ազդել նաեւ յատկապէս Յայաստանի մէջ 2008-էն ի վեր շատ յստակ նկատուող սերտաճումը իշխող կուսակցութեան եւ պետական վարչամեքենային միջեւ: Ըստ ժողովրդավարութեան տեսութեան, պետական վարչամեքենան պետք է չէզոք դիրք գրաւէ իշխանութեան համար պայքարող տարբեր կուսակցութիւններուն միջեւ: Բայց, Յայաստանի մէջ խորացող սերտաճումը աւելի ու աւելի կը վանէ միւս՝ գործադիր իշխանութեան կողմէ իբրեւ հակառակորդ նկատուող կուսակցութիւնները պետական կառոյցներու հետ համագործակցելէ՝ նա՛եւ սփիւռքին առընչուող հարցերուն մէջ[12]:

Միաժամանակ, նոյնպէս ցաւալի է, որ Յայաստանի ընդդիմադիր քաղաքական հոսանքները առանձինն աշխատանք չեն տանիր սփիւռքահայ տարբեր խմբաւորումներու հետ ուղղակի կապեր հաստատելու ուղղութեամբ՝ այդ յարաբերութիւններուն միջոցով, ժամանակի ընթացքին Յայաստան-սփիւռք կապերուն մասին իրենց ուրոյն մօտեցումները բիւրեղացնելու համար: Յայաստանի մէջ իրերայաջորդ ընդդիմադիր բոլոր հոսանքները՝ 1995-էն սկսեալ, ակնկալած են Սփիւռքահայութեան անսակարկ աջակցութիւնը՝ իրենք զիրենք համարելով անօրէն իշխանութիւնները տապալելու ելած բարոյական ուժ, բայց անոնք սփիւռքին երբեք լրջօրէն չեն ներկայացուցած կառավարութեան արդէն իսկ կատարածէն տարբեր սփիւռքի մասին այլընտրանքային ծրագիր՝ այդ միջոցով եւս շահելու համար Յայաստանով հետաքրքրուած սփիւռքահայ զանգուածներու համակրանքը:

Ընդդիմութեան կողմէ գրեթէ անտեսման, իսկ իշխանութեան կողմէ յաճախ միայն նիւթական եկամուտի աղբիւր դիտուելու (դրամահաւաք, հայաստանեան դրամատուներու մէջ աւանդներու ներդրում, զբօսաշրջութիւն, եւ այլն) զգացումը յաճախ յուսահատութեամբ կը համակէ ի սկզբանէ արտասահմանի մէջ Յայաստանի զուտ զգացական սիրով

դաստիարակուած սփիւռքահայերը: Բայց, կայ նաեւ անուղղելի լաւատեսութիւնը թէ այս խոչընդոտները կարելի է օր մը վերացնել՝ մտածուած, հետեւողական աշխատանքով: Այս ներքին պայքարը շատ Չայեր կ'ապրին՝ յատկապէս յետեղեռնեան սփիւռքի մէջ:

Հայաստան-սփիւռք կապերու զարգացման նորաստեղծ հնարաւորութիւնները

Պետական կառոյցներու անմիջական ուղորտէն դուրս, յետխորհրդային Հայաստանի մէջ սփիւռքի հետ կապերը 1991-էն ի վեր զարգացան նաեւ մէկ այլ ուղղութեամբ, որ խորհրդային օրերուն անընդունելի պիտի համարուէր Քա. ԿԷ. ՊԷ.-ի ամենատես աչքերուն ներքոյ: Աւելի ազատ ճամբորդելու, մանաւանդ՝ շատ աւելի հեշտութեամբ հասարակական կազմակերպութիւններ գրանցելու ու նոյնիսկ ընկերային ցանցերու վրայ համախմբուելու նորաստեղծ հնարաւորութիւնները գոյացուցած են նոր իրավիճակ մը, ուր սփիւռքէն յաճախակիօրէն Հայաստան այցելող մտաւորականներ ու գրողներ Երեւանի մէջ ունին արդէն իրենցմով ու իրենց գրութիւններով հետաքրքրուող շրջանակներ, որոնք անոնց ամէն մէկ այցելութիւնը դասախօսութիւններու ու հրապարակային քննարկումներու շարքի մը կը վերածեն՝ առանց ատոնք որեւէ պետական մարմնի կամ հիմնարկի հետ համադրելու անհրաժեշտութեան: Սփիւռքահայեր յաճախ մասնակից կ'ըլլան ամառնային կրթական ծրագրերու, որոնք կառավարական ծրագրին շրջանակներէն անդին կ'անցնին: Սա ի հարկէ փորձի փոխանակման դրսեւորումներէն է որու անհրաժեշտութիւնը կ'ընդգծէ նաեւ վարչապետ Կարապետեանի փետրուարեան կոչը: Սա հայաստանաբնակ ու արտասահմանաբնակ հայ մտաւորականներու ինքնակամ համախմբման փորձ է՝ առաջին հերթին արժեհամակարգային համախոհութեան հիմքի վրայ:

Մենատիրութեան եւ ամբողջատիրութեան վերածի բնական ընթացքին դէմ՝ երիտասարդ քաղաքացիական հասարակութեան թումբ կանգնելուն յոյսով

Կը մնայ յուսալ, որ Հայաստանի մէջ երիտասարդ եւ ատոր համար ալ ոչ այդքան ուժեղ քաղաքացիական հասարակութիւնը կը կարողանայ իբրեւ թումբ կանգնիլ արդէն իսկ արմատաւորուող մենատիրութեան (authoritarianism) ամբողջատիրութեան (totalitarianism) վերածելու բնական ընթացքին դէմ: Դժբախտաբար, այդպիսի բացասական զարգացում տակաւին հնարաւոր է Հայաստանի մէջ, եւ այն իրականանալու պարագային հայրենիք-սփիւռք յարաբերութիւններու շրջանակէն դարձեալ կրնան դուրս մնալ այդ ամբողջատիրութեան հետ չհամակերպող անձինք ու խմբաւորումներ՝ նման 1988-էն առաջ տասնամեակներ գոյութիւն ունեցած իրավիճակին:

Ատոր համար ալ Հայաստանի եւ սփիւռքի միջեւ կապերն աւելի զարգացնելու ջատագով ու Հայաստանի հզօրացումով Սփիւռքահայուն ինքնահամարումն ալ բարձրացնելու ձգտող սփիւռքահայ գործիչները պետք է շարունակեն աշխատիլ ամենօրեայ յաճախականութեամբ, զգօնութեամբ ու երբեք չիյնան այն թակարդ-համոզման գիրկը, թէ ժամանակը ամէն ինչին դրական լուծում կը հաղորդէ՝ առանց, որ մենք ալ ճգնիք այդ ուղղութեամբ:

(«Նոր Յառաջ», 26, 29 եւ 31 Օգոստոս 2017)

[1] ՏԵՍ, օրինակ, Աստղիկ Բեդեւեան, «Սերժ Սարգսեանը ուղերձ յղեց ժողովրդին ու խորհրդարանին», Ազատութիւն ռադիոկայան, 3 Հոկտեմբեր 2008, տԵՍ <https://www.azatutyun.am/a/1597615.html>:

[2] «Արտագաղթ. Հայաստանի բնակչութեան տրամադրութիւնների ցուցիչը», տե՛ս. <http://www.aniarc.am/2015/03/01/migration-ltp-rq-ss-1191-2016/>:

[3] Մշտական բնակչութեան թուաքանակին մէջ կը հաշուարկուին այն անձինք, որոնք մշտապէս կը բնակին տուեալ տարածքին վրայ, ներառեալ՝ հաշուարկի պահուն ժամանակաւորապէս բացակայողները, իսկ ժամանակաւոր բացակայողներու թուաքանակին մէջ կը հաշուուին այն անձինք, որոնք հաշուառման պահուն իրենց հիմնական (մշտական) բնակութեան վայրէն կը բացակային մինչեւ մէկ տարի ժամկետով:

[4] Առկայ բնակչութեան թուաքանակին մէջ կը հաշուարկուին այն անձինք, որոնք հաշուարկի պահուն գտնուած են տուեալ վայրին մէջ, ներառեալ՝ ժամանակաւոր բնակիչները:

[5] United States Census Bureau, Ancestry: 2000, June 2004, էջ 4, տե՛ս. <https://www.census.gov/prod/2004pubs/c2kbr-35.pdf>:

[6] United States Census Bureau, Total Ancestry Reported, տե՛ս. <https://ia601900.us.archive.org/21/items/2010AmericanCommunitySurveyAncestry/2010AcS.pdf>:

[7] Ալ ակելի առաջ երթալով, երկար ատեն է Եւրոպա հաստատուած բարեկամներէս մէկը՝ կարողալով այս յօդուածին նախնական մէկ տարբերակը, իբրեւ իր տեսակետի յաւելում, ինծի գրեց. «Կան ուրիշ խումբ մը Սփիւռքահայեր, որոնց համար ժամանակակից Հայաստանը իրենց ինքնութեան մէջ կրնայ տեղ չգրաւել: Նուաճած ըլլալով մշակուածութեան համեմատաբար բարձր մակարդակ, անոնք իրենց սփիւռքահայ ինքնութեան սնուցիչ տարրերը մշակոյթի տարբեր աղբիւրներէ կը քաղեն: Այս շրջածիրին մէջ լեզուն՝ արեւմտահայերէնը իրենց ինքնութեան կորիզը կը կազմէ, ի շարս այլ մշակութային տարրերու: Մշակութային բազմազանութեամբ կենսունակ ընկերութիւններու մէջ ծնած, հասակ նետած, ուսանած եւ/կամ գործունեութիւն ծաւալող այս խումբին կուտակած փորձառութեան արդիւնք հանդիսացող կեանքի տարբեր բնագաւառներու մէջ իրենց ներկայի բարձր չափանիշերը չեն համապատասխաներ հայաստանեան չափանշային ըմբռնումներուն: Աշխարհահայեացքային տարբերութենէ բխող իրենց ընդունած արժեքային համակարգը, որ տեսական բախումի մէջ է հայաստանեանին հետ, զիրենք առաւել եւս կը հեռացնէ մագնիսական քաշողականութեան կեդրոնի դեր ստանձնողի յաւակնութիւններ ունեցող Հայաստանէն»: Ըստ այս տեսակետին, Սփիւռքահայ-Արեւմտահայ ինքնութիւն մը կարելի է պահպանել՝ կեդրոնանալով միայն արեւմտահայերէնի օգտագործման ու զարգացման, ինչպէս եւ որոշ մշակութային խորհրդանիշերու, ըմբռնումներու ու սովորութիւններու վրայ՝ առանց այս ինքնութիւնն առնչելու ժամանակակից քաղաքական քարտէսին վրայ որեւէ յստակ տարածքի հետ: Անձնապէս համաձայն չեմ այս մտտեցման, բայց զայն կ'արձանագրեմ, որովհետեւ այս տեսակետին են արեւմտաեւրոպաբնակ շարք մը վաստակաւոր եւ յարգարժան հայ գործներ ու հայագետներ: Ըստ իս, իրենց «նեղացածութիւնը» յար եւ նման է անոնց, որոնք ԱՄՆ, Գանատա կամ Աւստրալիա կը նախընտրեն հաստատուիլ քան Հայաստան՝ որովհետեւ առաջիններն ակելի բարգաւաճ երկիրներ են եւ ներգաղթեալներուն արագօրէն բարձր կենսամակարդակի հասնելու ակելի մեծ հնարաւորութիւն կ'ընձեռեն: Սփիւռքահայ այս մտաւորականները «նեղացած» են մերօրեայ Արեւելահայաստանէն, մասամբ որովհետեւ իրենք կառչած են արեւմտահայերէնին եւ դժգոհ են, որ արեւելահայ վերնախան ու մտաւորականութիւնը բաւարար յարգանք ու գուրգուրանք չեն տածեր վտանգի մատնուած

արեւմտահայերէնին հանդէպ: Երկրորդ, անոնք շատ դժգոհ են նաեւ այն իրողութենէն, որ ժամանակակից Հայաստանի գիտա-մշակութային ղեկավարութիւնը տակաւին անհաղորդ կը մնայ վերջին տասնամեակներուն արեւմտեան քաղաքակրթութեան մէջ տեղի ունեցած մտաւոր արմատական փոփոխութիւններուն, կարելի է նոյնիսկ ըսել՝ յեղափոխութեան, որ սովորաբար «յետարդիականութիւն» (postmodernism) եզրով կ'ընդհանրացնենք: Սփիւռքահայ այս մտաւորականները մեծ յոյս չեն տածեր թէ ժամանակակից Հայաստանը օր մը պիտի իւրացնէ այս փոփոխութիւնները՝ մատնանշելով թէ երկրի գիտական ղեկավարութիւնը այդպիսի ձգտում ցոյց չի տար: Ի տարբերութիւն իրենց մօտեցման, անձնապէս հակուած եմ կարծելու թէ այս յարաբերաբար նոր մտածողութիւնը, որ արդէն տիրող է միջազգային հարթակներու վրայ, ուշ կամ կանուխ պիտի տարածուի գտնէ նաեւ Հայաստանի մտաւորականութեան մէջ: Եթէ դէպքերն իրականանան իմ յուսացած ու կանխատեսած ուղղութեամբ, ապա սփիւռքահայ ինքնութեան այսպիսի առանձին տարատեսակ զատորոշումն ալ հարցական կրնայ դառնալ:

[8] Այսպիսի մտմտումներով ապրող անձինք՝ ազգային ինքնութիւնը Հայաստանի մէջ բնականօրէն՝ առանց ամենօրեայ պայքարի ապրելու կողքին, ի նպաստ Հայաստանի յաղթաթուղթեր համարեցին նաեւ ապաճարտարարուեստականացած Հայաստանի բնապահական համեմատաբար լաւ իրավիճակն ու կենսոլորտի ջեռուցման հետեւանքով ովկէանոսներու մակարդակի բարձրացման հետեւանքներէն հեռու ըլլալը: Հակառակ ուղղութեամբ, սակայն, Միջերկրականի աւազանին ու Գալիֆորնիոյ մէջ հաստատուած անձինք իբրեւ բացասական, զսպող հանգամանք նշեցին Հայաստանի խստաշունչ ձմեռները:

[9] Այս յօդուածին մէջ պիտի չանդրադառնանք վերջին տարիներուն մեծ հետաքրքրութիւն յառաջացուցած իսլամացած Հայերու խնդիրներուն, քանի որ անոնց վերաբերեալ յատուկ նիստ կար խորհրդածողովի ընթացքին:

[10] Այս բնագաւառներով հետաքրքրուած հայաստանաբնակ մասնագետներն ու երիտասարդներն ալ՝ պատուէրներ ու ֆինանսաւորում չգտնելով Հայաստանէն կամ հայ սփիւռքէն ներս, առ այսօր ստիպուած են դիմելու արտասահմանեան, օտար կազմակերպութիւններուն՝ այս ընթացքին յաճախ հասարակութեան աւանդապաշտ տարրերուն, երբեմն նոյնիսկ՝ պաշտօնապէս Եկեղեցւոյ եւ իշխող քաղաքական կուսակցութեան ղեկավարներուն պարսաւանքներուն արժանանալով:

[11] Լրիւ բնագիրը տես. «Կարէն Կարապետեանը կոչով դիմել է սփիւռքի Հայերին», Mediamax, 27 Փետրուար 2011, <http://www.mediamax.am/am/news/society/22387/>:

[12] Պիքֆայայի մէջ ներկայացուցած զեկուցումէս անմիջապէս ետք, Սփիւռքի Նախարարուհի Տիկ. Հրանոյշ Յակոբեանը, որ ներկայ էր նիստին, պարզաբանեց թէ Նախարարութիւնը իւրաքանչիւր ընտրապայքարի ժամանակ կ'ուսումնասիրէ մասնակից բոլոր կուսակցութիւններուն ընտրական ծրագրերուն սփիւռքին վերաբերող բաժինները

ԱԿՆԹԱՐԹՆԵՐ

Անկեղծութիւնը կը զգաստացնէ, երբեմն կը վիրաւորէ, բայց անպայմանօրէն բան մը կը փոխէ մեր գրուցակցին մէջ, անդրադարձ մը կը թողու, մտածել տուող անդրադարձ մը, որ թերեւս մաքրէ հոգին կուտակուած ժանգէն, միտքն ալ՝ կուտակուած նախապաշարումներէն եւ քարացած

կարծրատիպերէն....Անկեղծ խօսքը գիտակցութեան խթան է...

.....

Բառը ապրում, բառը խոհ է, բառը ապրող շունչ է, ուր կայ զայն արտաբերողին հոգին, սիրտը, միտքն ու տրամադրութիւնը...Բառէն կը զգաս անկեղծութիւնը կամ հակառակը, բարեկամութիւնը կամ անոր պակասը....հոգեբանութիւնը, մտայնութիւնը, նկարագիրը, մարդ էակին եղբիւնը....Բառը քեզ կը մերկացնէ, քեզ կը բացայայտէ, քեզ կը պարզէ հանրութեան եւ բոլորին առջեւ....Բառերովդ դուն կը մերկանաս հանրութեան առջեւ...Բառը քու անձնագիրդ է...

.....

Եթէ կարենայինք տեսնել պատճառ-հետեւանքային կապը իրերու եւ երեւոյթներու միջեւ, կը հասկնայինք տիեզերական ներդաշնակութեան գաղտնիքը....եւ մեր ինչո՞ւնները գուցէ պատասխան գտնէին համընդհանուր խորհուրդին մէջ...

.....

Երազներ հիւսելը կեանքի անբաժանելի մասն է, նոյնիսկ անոր էական մէկ մասը...քանզի երազն է որ թէն ու թռիչք կու տայ հոգիին, եռանդ կու տայ ապրելու մեր կորովին, ոյժ կու տայ մեր տեսելու կամքին....Ամենէն դժուար պահերուն անգամ, մարդ էակը կ'երագէ լաւը, գեղեցիկը, ազնիւն ու վսեմը....որպէս իր կեանքին իմաստ ու արժէք տուող իտեալներ....Առանց երագի, մարդը սահմանափակուած կը մնայ իր ապրած անմիջական ներկային մէջ...Երագը անսահմանութիւն եւ ազատութիւն կու տայ մարդուն...

.....

Երջանկութեան ամեղծուածը....կը թուի ըլլալ անվերծանելի, իւրաքանչիւր մարդու համար իւրովի...: Ըստ իս, երջանկութիւնը ներքին խորագոյն ԵՍ-իդ հետ, խղճի ձայնիդ հետ հաշտ ու խաղաղ ապրիլն է, ինքնօրէն ազատ ըլլալուն մէջ՝ ներքին թէ արտաքին տեսակաւոր բռնութիւններէ....կեանքի նպատակ գտնելուն եւ անոր հետ ներդաշնակ բովանդակութեամբ ապրիլն է, որ շարունակ քեզ հարստացնէ յուզա-իմացական նորանոր լիցքերով....Երջանկութիւնը էապէս հոգիի որակ է....

.....

Երկրայինէն դէպի երկնային թռիչքը մարդ անհատին համար միշտ եղեր է անհաս երագ՝ սկզբնական ժամանակներէն մինչեւ այսօր....Այսպէս է որ ստեղծուեր են արուեստները,

կրօնները, փիլիսոփայութիւնը....որոնք գոյնի, գիծի, բառերու, հնչիւններու, աղօթքի, գաղափարներու լեզուով կը միտին մարդը վեր բարձրացնելու իր գետնաքարշ գոյութենէն դէպի գեղեցիկն ու վսեմը, դէպի Բարձրեալը, դէպի ճշմարիտը....երկրային իր սահմանափակ գոյութենէն կամուրջ մը նետելով դէպի երկնայինը.... դէպի իր գոյութեան ոգեկան ոլորտները...

.....

Ինքնագոհութիւնը լճացում ու մահ է...ամբողջ կեանք մը կը բաւէ՝ արդեօք աւելին սորվելու, ինքնակատարելագործուելու, գիտակցութեան նոր որակ ձեռքբերելու, իմաստնաւալու համար....Ահա թէ ինչու երեկուան մեր խորհածը այսօր չենք հաւնիր, երեկուան մտածածը կը վերաքննենք շարունակ, այսօրուանը՝ վաղը դարձեալ վերատեսութեան կ'ենթարկենք...: Իմաստութեան սանդխամատերը կը բարձրանան շարունակ եւ կը թուի թէ չունին վախճանակետ....Մահն է միայն վերջակետը սորվելու ընթացքին....

.....

Իրաւամբ ըսուած է, որ ներկայ դարաշրջանը տեղեկատուութեան ժամանակաշրջան է...Տեղեկութիւնը հանրային կարծիք կը ձեւաւորէ, կը ներգործէ դէպքերու յետագայ ընթացքին վրայ....Չեղեւաբար, գերիզօր պետութիւններ հսկայական գումարներ կը ծախսեն որ տեղեկատուութիւնը առնեն իրենց ազդեցութեան տակ....Տարաբնոյթ լուրեր ու մեկնաբանութիւններ կ'աղմկեն մեր շրջապատը ամէն օր, ամէն ժամ....եւ ո՛վ կրնայ գիտնայ, թէ ո՞րն է ճշմարիտը, ո՞րն է սուտը....Տեղեկութեանց յորձանապտոյտին մէջ, մարդ էակն ու մարդկութիւնը առ հասարակ կ'ապակողմորոշուին ներկայիս եւ կ'ապրին տարատեսակ լուրերու ստեղծած քաոսին մէջ....տակաւ հեռանալով բուն իրականութեան պատկերէն

.....

Իւրաքանչիւր մարդ աշխարհ մըն է, տիեզերք մը, եւ որքան աշխարհ-տիեզերքներու հետ շփման մէջ կը մտնենք ամէն օր....Սա իսկական հարստութիւն է, մեր միտքերը կղզիացումէ դուրս բերող....քանզի իւրաքանչիւր հաղորդակցութիւն, իւրաքանչիւր կարծիք, ապրում ու խոհ, մտորում, նոր հորիզոններ կը բանայ մեր մտքին առջեւ...եւ կ'ընդարձակուինք, կը տարածուինք, կը շատնանք....առաւել ու առաւել կեանքով....Սա չէ՞ իրական հոգեմտաւոր հարստութիւնը...

.....

Ինդճի ձայնին միայն ունկնդիր ըլլալը մեծագոյն ազատութիւն է, քանզի ան ամբողջովին քեզ կ'ազատագրէ՝ այլոց գնահատանքին, ազնուութեան, երախտիքին սպասելու ամէն ակնկալութենէ....Սեփական խիղճը կ'ըլլայ բուն թելադրողը վարքիդ, արարքներուդ, գործունեութեանդ, անո՛ր միայն կ'ըլլաս պատասխանատու եւ հաշուետու, եւ կը վարձատրուիս՝ ոչ միայն խղճի հանդարտութեամբ, այլ նաեւ ճակատագրիդ տերը ըլլալու, ազատ ու անկախ ըլլալու ներքին մեծ գոհունակութեամբ Այլոց վարքէն եւ արարքէն կախեալ ըլլալը տեսակ մը ստրկութիւն է...

.....

Խօսքը պիտի բխի մարդ Էակի սրտէն ու մտքէն, ըլլայ հարազատ արտայայտութիւնը անոր մտածումներուն, ապրումներուն, խռովքներուն....Ի սկզբանէ էր բանն....Բանը ամէն ինչի սկզբնակէտն է, հետեւաբար սուրբ է ան....Ներկայ աշխարհին մէջ, ցաւ ի սիրտ, որքան կ'եղծուի ու կ'եղծանուի ան, որչափ կը դառնայ ան սուտի ու կեղծիքի գործիք, գրպարտութեան եւ ցեխարձակումի միջոց....Եւ կը վարկաբեկուի ան տեւաբար, շարունակաբար....Խօսքը, բանը, որով ասուն մարդը կը տարանջատուի անասունէն....

.....

Կարելի չէ բանտել մարդկային հոգին բոլոր ժամանակներու համար կամ ընդմիջտ....Գուցէ ան որոշ ժամանակով լուռ ձեւանայ, նոյնիսկ ենթարկուի ալ, բայց ի վերջոյ ան պիտի պոռթկայ, ընդվզի ու ըմբոստանայ, փշոէ գինք բանտող կապանքները եւ ազատ արձակէ ինքզինք....Հոգին ի բնէ ազատ ըլլալու դատապարտուած է....

.....

Մենք ՄԵՆԸ դառնալու հեզութիւնը, իմաստութիւնը, հեռատեսութիւնը, յանձնառութիւնը չունեցանք երբեք....Միշտ ՄԵՆԸ-ը դարձաւ նոյն կուսակցութեան պատկանողները, ՄԵՆԸ-ը դարձաւ խմբակցութեան մը անդամները, ՄԵՆԸ-ը դարձաւ հատուածի մը, գաղութի մը անդամները...Հայ կեանքի մէջ, մենք միշտ ալ սահմանազատումներ ստեղծեցինք՝ պառակտուելու, բաժնուելու, չմիաւորուելու, հաւաքական ուժ չդառնալու համար....Սա մեր դժբախտութեանց գերագոյնը կարելի է համարել....

.....

Հայ ըլլալը բե՞ռ է, խա՞չ է, պատի՞ւ է....գուցէ այս բոլորն է ան, քանզի հայ ըլլալը դժուար ու ծանր ճակատագիր է....Երկար ու բարդ ճանապարհ անցած ժողովուրդի մը զաւակը ըլլալը վստահաբար մեծ պատասխանատուութիւն կը դնէ ուսերուդ, ծանր բեռ մը, զոր պիտի շալկես արժանապատուութեամբ....Միաժամանակ, սակայն, ճակատագրի ամենէն ծանր հարուածները յաղթահարած, վերապրած եւ բարձր մշակոյթ ստեղծած ժողովուրդի մը զաւակն ըլլալը մեծ պատիւ եւ մարտահրաւեր է....արժանաւոր շառաւիղը ըլլալու անոր, պահել-պահպանելու համար ի մասնաւորի այն որակը, որուն կնիքն է հայկականութիւնը....

.....

Հայրենասիրութիւնը... ո՛չ շրթուքի մարզանք է ան, ո՛չ ալ սիրախաղ....Հայրենասիրութիւնը ներքին Էութիւն է, առանց որուն կեանքը կը գրկուի իր առանցքէն, իր բուն իմաստէն...Աշխարհ կու գանք հայրենիքով ապրելու, անով լեցուելու, անոր ներքին Էութեան վրայ մեր սիրտէն ու հոգիէն նշոյլ մը լոյս կաթելու....Քար մը դնելու անոր ոգեղէն կառոյցին, անոր շաղախելու ցօղը մեր քրտիկներին, մեր արցունքին, մեր արիւնին.... Սրբազնագոյն այն վայրին, ուր կը պառկին մեր մեռելները՝ իրենց մշտակենդան ոգիով....ուր կ'ապրի, կը շնչէ ու կը ծաղկի հայ հոգին, առանց որուն մենք կը դառնանք խլեակներ միայն, առանց ինքնութեան, առանց դիմագիծի, այսինքն ողորմելի արարածներ....Հայրենասիրութիւնը կարելի չէ սահմանել բառերով ու խօսքերով....ան կը մնայ անըմբռնելի, անտարագելի, որպէս արեան կանչ, արեան ձայն, ներքին մղում, ներքին Էութիւն...Եւ դեռ ակելին...

.....

Ճշմարտութեան ճանաչողութիւնը տրուած չէ բոլորին...Անոր արժանի ըլլալու համար, պիտի ունենալ բաց միտք, խոնարհութիւն, տքնաջան ու յարատեւ աշխատասիրութիւն, զգալու, մտածելու եւ տեսանելու կարողութիւն, Աստուածային շնորհք եւ նման այլ առաքինութիւններ...

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

Գրական-Մշակութային

ՓՈՒՆՋ ՄԸ ԲԱՆԱՍՏԵՂԾՈՒԹԻՒՆՆԵՐ՝ ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆԷՆ

ՏՈՂԵՐ

Մտքիս, սրտիս զաւակներն էք

Տողէ՛ր տժգոյն թէ լուսերես

Ծնաք օր մը բորբ քուրայես

Մէյ մէկ բոցեր սրտիս կրակէս...

Ձեզմէ ոմանք լոյս սփռեցին

Պահիկ մը գէթ թրթռացին

Սիրտերու մէջ գերթ մեղեդի

Սիրոյ թրթիռ արթնցուցին...

Ուրիշներ ալ կայծեր եղան

Մտքի, յոյզի հրավառման

Արարումի տենդ վառեցին

Փայլատակման նման ահեղ...

Ուրիշներ կան վտիտ եղան

Լոյսը անոնց շուտ մարեցաւ

Կարճատեւ պահ մը փայլեցան

Յետոյ ինկան ու մոխրացան...

Ես կը սիրեմ բոլորդ ալ

Յոգիես՝ շունչ, սիրտես ալ հեւք

Տուեր եմ ես որ կեանք առնէք

Կեանք տուողը միշտ ալ սակայն

Բարձրեալն ինքն է ամենակալ: Ե.Գ.

.....

ՍԵՐԸ..

Սերը ինչպէ՞ս դուն քարոզես

Սերը ինչպէ՞ս դուն պարտադրես

Ան կը ծնի ազատ, ինքնեկ

Կը բռնկի ինքն իրեն...

Թէ պարտադրես, ան կը խրտչի

Կը վերածուի լոկ քծնանքի

Կ'այլասերի, կ'այլափոխուի

Դառնայ ապրում մը նողկալի...

Սերը ծաղկի պէս պիտ' բուսնի

Սրտի չքնաղ պարտեզին մէջ

Պիտ' տարածէ բոյրեր, թոյրեր

Գեղեցկութեամբ անսպառելի...Ե.Գ.

.....

ԱՆՅՈՒՆ ԵՐԿՆԷՆ..

Անհուն երկնէն, լեռնէն, ծովէն

Յով մը փչեց լուսաթրթիռ

Ներշնչանք մը երկնապարզէ

Փայլատակեց լուսետեսիլ...

Արեւի շող մը ճաճանչեց

Սիրալոյսով մը երկնառաք

Ներշնչանքս ողողեց

Գիրեր հիւսեց սիրաճառագ...

Թելիկ-թելիկ ցօղը հշաւ

Չերթ երկինքէն արցունք վճիտ
Յամբոյր տուաւ խոնարի գիրիս
Մաքրափայլեց զայն լուսառատ...

Յետոյ ծիածանն երփներանգ
Շողափայլեց գիրիս վերել
Սիրտէ ի սիրտ կամար կապեց
Սիրտէ ի սիրտ համբոյր դարձաւ...Ե.Գ.

.....

ԱՐՑՈՒՆՔԸ

Արցունքը ի՞նչ բառ ունենայ
Ամէն մէկ շիթն բառ ու տող է
Ամէն մէկ շիթն կրակ ու բոց է
Այրած սիրտէն հոսի վէտ-վէտ
Որ զովանայ սիրտը ցաւէն
Ծիածան կազմէ աչքերուն մէջ...
Թէ հոսի ներս կաթիլ-կաթիլ
Աղի արցունք լիճ մը դառնայ
Յրդեհ որպէս բոցավառի
Լափիլիզելով սիրտը համակ...
Յրդեհէն այդ երանի թէ
Երգեր ծնին՝ կրակէ ծաղիկ
Որ հուրհրատէ սրտերուն մէջ
Լոյսեր վառէ չնաշխարհիկ...Ե.Գ.

.....

ԲԱՌԸ...

Բառը կրնայ թել ու թռիչք տալ
Բառը կրնայ ամոքել ցաւ

Բառը կրնայ ազատագրել

Բառը կրնայ թեւաւորել...

Բառը կրնայ վիրաւորել

Ահ ու սարսափ լոկ տարածել

Ցեխարձակել, թունաւորել

Չրահրել կիրքեր, պատերազմներ...

Բառը կրնայ գործիք դառնալ

Սուտի, ոխի, ատելութեան

Բառը կրնայ աղմուկ դառնալ

Ուղեղներու յար լուացման...

Բառը կրնայ աղօթք դառնալ

Լուսահամբոյր, քաղցրածորան

Ծիածանել սիրտերն իրար

Աստուծոյ հետ կամար դառնալ...

Բառը կրնայ շաղախ դառնալ

Աղօթատան, հայրենեաց տան

Բառը կրնայ կործանարար

Ռումբեր տեղալ հայրենաքանդ...

Թէ կարենաս բառդ ծորել

Միտքէդ, սիրտէդ, նաեւ խիղճէդ

Չոգիդ դնել բառիդ մէջ բորբ

Բառդ դառնայ հըրաշագործ

Սպեղանի բիւր-բիւր ցաւաց

Աշխարհաշէն, արարչական..Ե.Գ.

.....

ԵՐԱԶ ՄԸ ...

Երազ մը դեռ կը հուրհրատեր

Դեղնականաչ տերեւին մէջ

Գարնան տենդը մեռնիլ մերժեր

Աշունը թող երկար տեւեր...

Դեռ կար հեւքը սեր-կարօտին

Որ մեղմ թրթռար տերեւին մէջ

Ան կը փարեր վտիտ ճիւղին

Որ չգրկեր ցուրտը հողին...

Երազն ինչպէ՛ս պիտ'մահանայ

Չիսուած գարնան արեւներով

Կեանքին բացուած ընձիւղներով

Սիրոյ դողով, արբեցումով...

Բայց դաժան է ժամանակը

Կը կոխկռտէ երազները

Անոնց յուշը պիտ' ապրի գէթ

Անտառի խոր խորհուրդին մէջ...Ե.Գ.

.....

ԹԵԼ-ԹԵԼ ԱՇՈՒՆ Կ'ԻՋՆԷ..

Թել-թել աշուն կ'իջնէ ուսիս

Մեղմիկ, քնքուշ, անչափ յուշիկ

Որ ես չզգամ շոյանքը բիրտ

Տարիներուս ժամանակին...

Ան դեռ գգուանք ունի ոսկեայ

Նազելաշուք իմ հասակին

Դեռ կը ինայէ տերեւաթափն

Կ'երկնէ երազ հրակարմիր...

Կը գգայ անշուշտ որ սրտիս մէջ

Վառ գարուններ դեռ կը ծաղկին

Արեգակներ կան դեռ հրէ

Որք կը շողան խայտանքով լի...

Ոսկեհուրհրան իր թելերը

Բռնկումներ ունին ալուան

Ո՞վ ըսաւ թէ վառ աշունը

Սրսփուք է ու հոգեվարք...Ե.Գ.

.....

ԻՆՃԻ ՄԱՍ...

Ինձի մնաց լոյս բերկրանքը

Յոգեւունէր աշխատանքիս

Լուսայայտող սուրբ պահերը

Մատուցումիս եռանդագին...

Յոգիս շատցաւ բազմապատիկ

Նոր հեւքերով լուսագորով

Շողշողաց ան լուսետեսիլ

Վառ աստղ դարձաւ երկնին մէջ ծով...

Ինքնանուէր իր խոյանքով

Սլացաւ ան անհունն ի վեր

Սրտագին իր ընծայումով

Ճաւալեցաւ տիեզերքին պէս...

Ու թէ երթայ դուռը թակէ

Գաղտնադուռը Արարիչին

Գէթ յամենայ բառ մը վտիտ

Իր շրթանց մէջ երախտագին...Ե.Գ.

.....

ԹԵ ԱՐԱՐՄԱՆ ՏԵՆՂԱ ՄԱՐԻ...

Թէ արարման տենդս մարի

Չկարենամ տողեր հիւսել

Լուսահամբոյր ու սիրաւետ

Տէ՛ր, կ'աղաչեմ առ իմ հոգիս

Թող ես մեկնիմ այս աշխարհէն...

Թէ գիրովս սիրահամբոյր

Չկարենամ մեղմել ցաւը

Աւելցնել լոյս-բերկրանքը

Ընթերցողիս իմ սիրասուն

Ա՛լ ի՞նչ է իմ կեանքիս բանը....

Թէ բառս իմ սիրտէն բխած

Չկարենայ հասնիլ այլոց

Սիրտէ ի սիրտ կամուրջ դառնալ

Ծիածան գունեղ ու երփնեղանգ

Ինչո՞ւ ապրիմ ապրելու սիրոյն..

Իսկ թէ գիրս զերթ սպեղանի

Յոյս ու լոյս տայ մարդուն յոգնած

Նշոյլ մը խիւղ, լուսաւոր ժպիտ

Յայնժամ կը զգամ ապրելու կամք

Իմ վառ սիրոյս հետ միասին...Ե.Գ.

.....

ԱՆԿԱՆՈՒԹԻՒՆ...

Ծովէ ծով կորուստ

Ծովէ ծով արցունք

Ծովէ ծով արիւն

Անկախութեան հուր...

Դուն վառ երագանք

Դեռ տենչ անաւարտ

Մեր սուրբ տեսլական

Գերագոյն ըղձանք...

Մենք քեզ պիտ' հասնինք

Մերթ սայթաքելով

Մերթ մաքառելով

Վիրաւորուելով

Իյնալ-ելլելով

Միշտ հաւատալով...

Դուն վառ արշալոյս

Մեր հորիզոնին

Յագած ծիրանի

Կարմիր ու կապոյտ....

Մենք քեզ պիտ' կերտենք

Ու վերակերտենք

Ամէն ժամանակ

Ամէն ակնթարթ

Մեր կրակ սրտին մէջ

Մեր Էութեան մէջ

Մեն մի բջիջին

Ու հիւլէին մեջ...

Սուրբ անկախութիւն

Գոյութեան խորհուրդ

Դուն դիւցազնաշունչ

Պայքար անկոտորում

Որ աւարտ չունի

Քանի շունչ ունինք...Ե.Գ.

.....

ՀԱՅԱՍՏԱՆ

Հայաստան

Քու անունով երդում կու տան

Ճառեր կ'ըսեն մեծաբարբառ

Երկիր ու հող կը թալանեն

Ժողովուրդը կը կեղեքեն...

Հայաստան

Քու անունով աթոռ գրաւեն

Կառչած մասն անոր ցմահ

Որ կարենան յաւետ լափել

Փառք ու պատուի արժանանալ..

Եւ դեռ խժռեն լեզու, արժէք

Սրբութիւններ հազարազանձ

Շահիդ համար դեռ բարբաջեն

Լոկ պաշտպանեն շահն սեփական...

Հայաստան

Փերեզակների շատ են անչափ

Որ քեզ ապրանք լոկ դարձուցած

Վաճառեն քեզ թիզ առ թիզ

Վարքով անազգ, անդէմ, լկտի..

Դեռ յօշոտեն ու լլկեն քեզ

Ընդերքդ անգամ ծախու հանեն

Գրպանին լոկ պարարտացնեն

Մամոնային երկրպագեն...

Յայաստան

Բայց կայ, կ'ապրի զինուորդ քաջ

որ պաշտպանէ քեզ իր արեամբ

Չայն շաղախէ քու հողիդ թանկ

Որ սրբանաս գերթ սուրբ նշխար...

Շինականների կան նուիրեալ

Չաւակների բիր, հարազատ

Որոնք տքնին տիւ ու գիշեր

Նշոյլ մը լոյս ճառագայթեն

Որ ճառագես վեհ ու պայծառ...

Քեզ կառուցեն դեռ քար առ քար

Քրտինքն իրենց խառնեն հողիդ

Սերմնացանն են վառ գալիքիդ...Ե.Գ.

.....

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻՆ...

Պիտ' ուզէի այցի գալ քե՛զ

Ուխտաւորի հոգիով անեղծ

Չրոյցի նստիլ քարերուդ հետ

Սեզ լեռներուդ վեհութեան հետ...

Յաւատքի սուրբ խորանիդ վրայ

Պիտ' ուզէի խոստովանիլ

Սէրս անհուն՝ աղօթք անբառ

Երկիւղած խոր իմ լռութեամբ...

Բառերն այստեղ աւելորդ են

Պիտ' ուզէի հոգիէ հոգի

Ծիածանուկի ջինջ լագուրիդ

Յուրհրատել սեր լուսահեւ...

Պիտ' ուզէի խոնարհիլ քեզ

Նախնեաց հողիդ, որ սոսկ հող չէ

Այլ սուրբ մասունք, նշխար լուսէ

Յերոսներուդ հեւքով բոցէ...

Եւ կարօտս բոցավառէր

Դառնար կրակ, հուր սրբազան

Սկրտուէի անգամ մըն ալ

Կրակով մը նոր, յաւերժական...Ե.Գ.

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ

ՔԱՌԵԱԿՆԵՐ ԿԱՄ ՔԱՌԱՏՈՂԵՐ

Յեռանալը քիչ մը մոռնալ

Քիչ մը յիշել ու տանջուիլ է

Թէ հեռանաս կռուի դաշտէն

Դուն դասալիք միայն կ'ըլլաս...

.....

Աթոռներս ես յանձնեցի

Յանուն միայն ճշմարիտին

Չեմ ուզեր ես փառք ու պատիւ

Խիղճիս ձայնին լոկ կ'ենթարկուիմ...

.....

Աթոռներու վրայ բազմիք

Անհաղորդ միշտ զարկերակին

Ժողովուրդի տրոփող սրտին

Երկրպագու լոկ աթոռին...

.....

Սրտիդ ձայնին մնա՛յ ունկնդիր

Ականջ մի տար այլոց խօսքին

Ամէն վայրկեան խօսքն այդ փոխուի

Եւ դուն դառնաս սոսկ խամաճիկ...

.....

Ժամանակի անխախտ հերթով

Նորը կու գայ, հինը կ'երթայ

Յինն յուշերով միշտ բեռնաւոր

Նորն յոյսերով արեւավառ...

.....

Անարժան մարդիկ նստեր են գահին

Եւ կը յոխորտան չունեցած խելքով

Դուրս է շարտուած խելամիտն անգին

Որ յար վոդովուկի չունեցած բախտով...

.....

Կեանքը թատրոն է, ծիծաղի՞ս թե՛ լաս

Մեկը մի քանի դերով է յայտնուէր

Ամէն մեկ դերին՝ մի նոր դիմակ է

Դուն քանի՞ դիմակ կրնաս պատռտել...

.....

Նողկալի դար է նոր ստրկութեան

Մարդը՝ մեքենայ, փողը՝ նոր չաստուած

Որ տնօրինէ կեանքը, ապագադ

Քեզ դարձնելով շուկայի ապրանք...

.....

Մարդաշատ հաւաք ու ճոռոմ խօսքեր

Ջաղացն է գացեր, չախչախը փնտռեն

Տարագիր կեանք է, չախչախը կրնա՞յ

Ջրաղաց դառնալ եւ հաց հայթայթել...

.....

Պահը երբ գայ ճշմարտութեան

Կեղծն ու սուտը սարսափահար

Փախուստ կու տան, կը պահուըտին

Մերկ վիճակով ինչպէ՞ս յայտնուին...

.....

Բախտս բերաւ, շուտ հասկցայ

Որ դիմակ կար դիմակի տակ

Շարտեցի անգթաբար

Ես մերկ դեմքին լոկ սիրահար...

.....

Ճշմարտութեան քանի՞ դիմակ

Մարդիկ ծախեն շուկային մէջ

Մինչ ան անգին կը մատուցուի

Անոր լոկ որ արժանի է...

.....

Լոյսը պիտ' յաղթէ, ես հաստատ գիտեմ

Պիտի ճեղքէ ան խաւարի շերտեր

Թանձրացած մթան զանգուածը ահեղ

Որ շողարձակէ վեհ, ճաճանչագեղ...

ԵՐԱՆ ԳՈՒՅՈՒՄՃԵԱՆ